

O.P. NOT TO BE LENT OUT

GOVERNMENT OF INDIA

NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA.

Class No. 189D

8
922.94553

Book No. 3

PL 246

20

N. L. 38.

MGIPC-81-12 LNL/84-23-5-84-80,000

NATIONAL LIBRARY

This book was taken from the Library on the date last stamped. A late fee of 1 anna will be charged for each day the book is kept beyond a month.

83
5.1.71

--	--

N. L. 44.

MOIPC-83-19 LNL/57-21.11.57-20,000.

ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ
ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ

ਰਚਿਤ
ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ (23)

ਵਧੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

022.01553

PL 0.85. 5415 50 BR

SHELF LISTED

RECEIVED BY

11.11.1975

11.11.1975

ਸਮਰਪਨ

“ਸੁੰਦੀ ਕਰਤਾ” ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ
ਏਹ ਨਿਮਾਣਾ ਯਤਨ ਬੜੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ
ਸਹਿਤ ਸਮਰਪਨ ਕਰਦਾ
ਹਾਂ।

ਕਰਤਾ

ਤਤਕਰਾ

ਭਾਮ ਪ੍ਰਕਰਣ	ਪੰਨਾ
ਸਮਰਪਣ	ਦਾ: ਅੰ:
ਭੂਮਿਕਾ	੩
ਇਕ ਹੋਰ ਐਕਕ*	੧੬
ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਥਿਆ	੨੧
ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ*	੨੬
ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਅੰਤਮ ਸਿਖਸ਼ਾ	੨੯
ਪੰਥਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਰੰਭ*	੩੩
ਭੂਲਾਸਿੰਘ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆਉਣਾ*	੩੪
ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ*	੩੪
ਕਸੂਰ ਨੂੰ ਵਤੋ ਕਰਨਾ	੩੬
ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਢ ਦੇ ਦਸਤੇ ਨਾਲ ਬਪਟ	੪੦
ਐਹਦ ਨਾਮੇ ਦਾ ਉਤਾਰਾ*	੪੬
ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਜਾਣਾ	੪੯
ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਜਾ ਰਹਿਣਾ	੫੮
ਕੌਰਪ੍ਰਤਾਪਸਿੰਘ ਜੀ'ਚ ਵਾਲੇਨੇ ਪਨਾਹ ਲੈਣੀ*	੬੩
ਮੁਲਤਾਨ ਭਾਵਲਪੁਰ ਤੇ ਸਿੰਧ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ*	੬੯
ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਵਤੋ	੭੬
ਇਸ ਪਰ ਵਿਚਾਰ*	੮੩
ਚਿਤ੍ਰ ਨੰ: ੧	੮੬
ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਨੂੰ ਵਤੋ ਕਰਨਾ	੮੭
ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ	੧੧੦
ਚਿਤ੍ਰ ਨੰ: ੨	੧੨੦

ਵਿਚ ਵਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਿੰਦਗੀ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਅਤਿ ਲਾਭਦਾਇਕ ਬਿੰਦਗੀ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਪ ਘੋ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਪਖੁਪਾਤ ਜਾਂ ਈਰਖਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਉੱਚ ਆਚਰਨ ਤੇ ਸੁਭਟ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੰਸੀ ਪਧਰਾਈ ਤੇ ਖਿੱਚ ਲਿਆਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕੌਮ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਚਾ ਲਈ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਕੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਾਣ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ । ਉਹ ਕੌਮ ਵੱਡੀ ਸੁਭਾਤ ਹੋ ਜਿਸਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਠਿਰਪਖੂ ਤੇ ਨਰਾਜ਼ ਸੀਲ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਨੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਸੱਚੀਆਂ ਅਰ ਅਸਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ਤ ਪਰ ਚਿਤ੍ਰਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਜੇ ਸਾਡੇ ਮੰਦ ਬਾਗਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅੰਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਪਾਪ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕੇ ਹੋਣ, ਜਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋ, ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੀ ਸਿਫ਼ਤੀ ਸੇਵਾ ਨਾ ਦਿਖਾਈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ

(੫)

ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਦੀਨਾਂ
ਅਤੇ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਚਾਖੀ ਹਿਤ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ
ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਅੰਤਸ਼ਾਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਰਕਾ ਟਾਕਰਾ
ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਤੇ ਲਗ ਭਗ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਹੀ ਜੋਧਾ
ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਹੁਨਰ ਵੱਲ ਰੁਚੀ ਬਹੁਤ
ਘੱਟ ਰਹੀ। ਜਦ ਜਿੱਧਰ ਰਾਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਾਇਮ
ਹੋਇਆ ਤਦੋਂ ਸਮੇਂ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਆਗੂ ਕੌਮ ਨੂੰ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਪੈਣ ਕਰਦੇ ਪਰ
ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ
ਗਈਆਂ ਤੇ ਧਰਮੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਕੇ
ਸਮੇਂ ਬਿਤਾਫਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਚੋਰਚਾ ਕਰਦੀ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ
ਚੱਲਣ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਵਧਾਨ
ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕ-
ਲਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੂਦੇਖੀਆਂ ਨੇ ਹੋਲਾ ਪਛਾੜਕੇ
ਸਾਥੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਧਰਮ ਤੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼
ਅਨੇਕ ਪਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਿਰਮਲ ਅਤੇ ਅਨਹੋ-
ਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਠੱਪਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਦਾ ਸਾਕ
ਕਰਵਿਆ।

ਜਿਸ ਸਾਥੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਢ ਦੇ ਲੇਖਕ ਲਗ
ਭਗ ਸਭਿੰਦੇ ਸਾਰੇ ਯਾ ਅਸਿੱਖਸਨ, ਤੇ ਯਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ

(6)

ਸਨ। ਪਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਪਖੁਪਾਤ ਉ
ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਨਾਮ ਲੈਣੇ ਦੀ ਖਾਤਰ
ਅਸਾਥੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਠੀਕੋਂ ਕਰਨ ਦਾ
ਖਤਰਾ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਪਿਛਲਿਆਂ ਨੇ ਅਢਾਣ ਪੁਰੇ
ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੇ ਕਥਾ
ਤੇਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾ ਲਿਆਂਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ
ਅਸਾਥਾ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ।
ਪਹਿਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਥਾ ਦੀ ਲਿਆ
ਕਤ, ਜਿਸਨੇ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨੀਯਤ ਦਾ ਸਾਰ ਅੰਸ
ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਸੋਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ
ਇਥੇ ਖੁਬਵਕਤ ਕਰਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਇਥੇ ਦਾ ਸਾਡੇ ਪਹਲਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗਿਣਦੇ
ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ 2 ਤੇ (ਜਿਸਦੀ
ਨਕਲ ਮਿਸਰ ਪ੍ਰਿੰਸਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ
ਧੀਰੀ ਹੋ) ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਉਘੇ ਅਸੂਲ
ਪਵਿਤ੍ਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਬਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ: 'ਜਦ
ਜਿੱਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਛਕਣ ਤੇ ਛਕਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਧੋ ਕੇ ਉਸੇ
ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖੰਭ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਰਚ
ਨਾਲ ਹਲਾਂਦੇ ਹੋਏ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੰਜ ਸੀਯੇ ਪੜ੍ਹੀ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਸ੍ਰੀਯੇ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣੇ ਪਰ

(੨)

ਉਸ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਫੁਹ ਫੁਹ ਕਰਕੇ ਝੁਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ (Dirty water) ਦੇ ਉਸ ਸ਼ਰਾਬਤ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ' ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੀ ਲਿਆਕਤ ! ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਮੋਟਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤ੍ਰੀਕਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਹਰੇਕ ਬੱਚਾ ਬੱਚਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ 'ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਛਕਾਣ ਵਾਲੇ' ਦੇ ਪੈਰ ਧੋ ਕੇ ਉਸ ਪਾਣੀ ਵਿਚ 'ਖੰਡ' ਪਾਣੀ ਕੈਸਾ ਕੌਰਾ ਝੂਠ ਤੋਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ 'ਪੰਜ' ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ 'ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ' ਦਾ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੈਸੀ ਗੱਪ ਠੱਪੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਏਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜੈਸੀ ਆਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਸਮ ਦੇ ਤ੍ਰੀਕੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਈਰਾਨ ਤੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਣੀ ਸਨ, 'ਪੁਸ਼ਕਰਤ ਗਾਇ' ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕਿਸਤਰਾਂ ਨਾਵਾਕਿਫ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੋ ਕਿ ਉਸਨੇ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਹਲਾਂ ਨੂੰ ਘਿੂਟਾ ਝਰੀ ਭੀੜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ

ਨੀਯਤ ਨਾਂਗ ਸੋਭ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਗਿਆਤ ਤੇ ਇਸ ਅਯੋਗ ਬਾਹੁ ਨਾਲ ਇਹ ਧੁਰਧ ਸਾਥਾ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਖਪਾਤ ਦੀ ਪੱਟੀ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਬੈਠਕੇ ਇਹ ਲੇਖਕ ਸੰਵ ੬੮ ਈ “ਸ਼ੋਚਿ ਪੰਜਾਬ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ” ਦਾ ਹਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਇਸਤਰਾਂ ਕਲੰਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

(੨) “ਜਦ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਮੁਕੱਦੇ ਆ ਚਹੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਇੱਕ ਬਿਮੀਂਦਾਰ ਘੋੜੇ ਪਰ ਸਵਾਰ ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਲਈ ਆਇਆ, ਉਹ (ਮਹਾਰਾਜਾ) ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਬਿਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਲਾਲਚਾ ਕਏ ਤੇ ਬੜੀ ਛੋਖੀ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਘੋੜਾ ਮੰਗਿਆ, ਪਰ ਬਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਨਾਂ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਭੱਜ ਕੇ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ) ਹਾਥੀ ਤੇ ਘੋੜਾ ਜਾ ਬਝਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਜਖਮ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਲਾਏ, (ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ) ਆਰਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਉਸ ਦੇ ਘਿਰਦੇ ਜਮਾਂ ਹੋ ਕਏ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਫੇਕੜ ਉਹ (ਬਿਮੀਂਦਾਰ) ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।”

ਇਨ੍ਹਾਂ ਘੋੜਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਇਕੱਠੇ ਇਕੱਠੇ ਤੇ

(੬੬)

ਇਆਂਤਾ ਵੀਸਮਥ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਕਿਸ
ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਯਾਦੇ ਰਖਕੇ ਸਫ਼ਾ ਵਿਤਰਾਸ
ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਆਉ ਅਸੀਂ ਵਰਾ ਇਸਤੇ
ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ :-

(ੳ) ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਕਿ ਕਦੀ ਕੋਈ ਇਸਤਰਾਂ
ਦਾ ਬਿਮੀਂਦਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਨੂੰ
ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਉਸਤੇ
ਉਸਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਟੱਟੂ (ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਬਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ
ਆਮ ਘੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਕਿਉਂ ਮੰਗਦਾ, ਜਦ ਕਿ
ਉਸਦੇ ਤਬੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਦੁਤੀ ਘੋੜੇ
ਮੌਜੂਦ ਸਨ ?

(ਅ) ਤੇ ਜੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਦੀ ਇਫ਼ਿਆ ਵੀ
ਪਕਟ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਬਿਮੀਂਦਾਰ ਫਖਰ
(ਮਾਣ) ਸਮਥਕੇ ਘੋੜਾ ਉਸੀ ਵਫ਼ਤ ਖੋਲ੍ਹ ਨਾ
ਕਰਦਾ ?

(ੲ) ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਬਿਮੀਂਦਾਰ ਦੀ ਕੀ
ਸਜਾਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ
ਰੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਦਾ, ਜਦ ਕਿ 'ਕੜੇ' ਹਾਕਮ
ਉਸਦੇ ਤਿਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਰ ੨ ਕੀ ਬਚੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ?

(ੳ) ਫੇਰ ਉਹੀ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ
ਫੌਜ ਦੇ ਨੂੰਹਿਆਂ ਕਿਸਤਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ

(੧੬)

ਧਾਰੀ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ
ਭਲਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਕਰਕੇ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕੀ ਆਈ
ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਪਾਕੇ ਕੇਰੇ ਹੋਏਸਨ ਕਿ ਰੂਪ ਕਰਕੇ
ਸੱਟਾਂ ਖਾਈ ਗਏ ? ਉਹ ਅਦੁਤੀ ਸਰਨੈਲ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਅਪਾਹਜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਭਲਵਾਰ ਪੂ ਕੇ
ਸੰਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ?

(੧) ਕੀ ਸਾਰੀ ਫੌਜ, ਭਾਰਦਾਂ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ
ਉਸ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ?

(੨) ਫੇਰ ਉਸ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਤੇ ਭਲਵਾਰ
ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕੀ ਉਸਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਨਾਂ
ਨਿਕਲ ਸਕਿਆ ?

ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਂ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਇਆ
ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਕਦੇ ਮੁਲਭਾਨ
ਜਾਂਦਿਆਂ ਯਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਵੱਟਕ ਹੋਏ । ਇਹ
ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਿੱਸਾ ਮਨਘੜਤ ਲਿਖਕੇ ਲੇਖਕ
ਨੇ ਆਪਣਾ ਅੱਗ ਭਾਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਬੂਟਾ
ਭਾਹ, ਸੋਹਣ ਲਾਲ ਤੇ ਮਿਸਰ ਸਰਧਾ ਰਾਮ ਨੇ
ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਵੇਇਆ ਹੈ। ਉੱਪਰੋਂ
ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਈਫ਼ ਨਕੇ ਆਏ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਇਤਿ-
ਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ
ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੀ ਝੱਕਰ ਵਿਚ ਕੇਤ ਮਿਸਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ

((੧੭))

ਇਕ ਸਾਥਿਕ ਸੋਚਿਆ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਦੇ ਉੱਚ
 ਕੁਣਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਵਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਇਕ ਥੀ
 ਅਕਾਲੀਆਂ (ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘਾਂ) ਦਾ ਵਿਕਰ ਕਰਕੇ
 ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਕਾਲੀ' ਇਕ ਵੇਹਲੀ
 (ਸੰਗਲੀ) ਚਲਨ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਚੋਹਰੇ ਤੋਂ
 ਮੱਕਾਰੀ (ਫਰੋਬ) ਤੇ ਬੇਤਰਸੀ ਸਮਿਲਤ ਹੋਏ ਪੈਂਦੀ
 ਹੈ। ਏਹ ਦੋ ਸਬੰਧ ਉਸ (ਅਕਾਲੀ) ਦੀ ਬਿੰਬਰੀ
 ਦੇ ਮੁਖ ਮਨਤੱਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਦਿ। ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਧੀਰਾਂ ਦੀ ਅਦੁਤੀ ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਵਿਕਰ
 ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਝੰਕ ਦੇ ਲੋਹੇ ਵਿਚ ਕੀਤੀ
 ਦਸਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅਯੋਗ
 ਕੱਲਾਂ ਲਿਖਕੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਪਾਏ
 ਹਨ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜਾਣੇਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅੰਤ ਤੇ ਵਿਅਰਥ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬ
 ਥੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਲੇਖਕ ਦੇ
 ਸਮਕਾਲੀ ਮੇਜਰ ਸਮਾਇਕ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ
 ਉੱਪਰਲੇ ਲੇਖ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪੰਡਨ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ
 ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰ ਅੰਸ ਏਹ ਹੈ:— "ਸੱਚੇ ਅਕਾਲੀ
 ਹੋਣ ਦਰਜੇ ਦੇ ਬਲੇਕ, ਸੁਭੰਤੂ (ਆਗਾਧ) ਹੁੰਦੇ ਸਨ,
 ਸਭ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ, ਪਰ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਖੀ ਉਪਦਾ ਸਾਰੇ ਸਤੁ ਜੋ ਕੈਂਕੜੇ ਦੇ

(੧੫)

ਜਲੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਗੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਮੁਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰਖਸਾ, ਮਿਰਜਾਦਾ ਦੀ ਖਰਿਡਤਾ ਦੀ ਗਾਇਮੀ, ਕੌਮੀ ਆਚਰਨ ਦੀ ਰਾਖੀ, ਵੀਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਤੇ ਸਭਨਾਗਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜਾਨ ਤਕ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਜੇ ਅਵਸਰ ਆ ਬਣੇ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਪੂਰਾਕਰਨਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਤਕ ਦੇ ਦੇਣ ਲਈ ਹਰ ਵਕਤ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਲੋਕ (Law of property) ਅਰਥਾਤ ਜੈਦਾਦ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੇ ਅਸੂਲ ਦੇ ਪਾਬੰਦ (ਅਨੁਸਾਰੀ) ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹ ਪਦਾਰਥ, ਮਕਾਨਾਂ ਤੇ ਭੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਲਕੀਯਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦਾ ਹੈ, ਮਨੁਖ ਸਭ ਭੰਚਾ ਹਨ, ਮਿਲ ਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨਿਰ-ਬਾਹ ਕਰਨਾਂ ਸਭ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਅੰਤ੍ਰਿ ਜਲ, ਪੈਂਟ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਇਕੋ ਭਾਂਡੀ ਸਾਂਝੇ ਹੋ ਤੇ ਭਾਂਡੀ ਦੀ ਉਤ-ਪਤੀ ਭਾਂਡੀ ਸਾਂਝੀ ਹੈ। ਏਹ ਯਾਦ ਉਹ ਲੁਏ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪਕਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਭਾਂਡੀ ਤੇ ਇਕੋ ਇਕਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਅੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਰ
 ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਾਪਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਦਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ
 ਨਿਰਥਾਰ ਭਰਮ ਸਾਖਰਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸ-
 ਰਨ ਐਸਾ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸੀ ਤੇ ਚਿਹ ਫੇਹਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ
 ਦੇ ਐਸੇ ਹੀ ਸੂਰਮੇ ਸਨ। ਚਾਹੇ ਉਹ ਇਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ
 ਬਹੁਤ ਚਿੰਨ੍ਹਾ ਫੇਲਾ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਆਪਣੇ
 ਨਿਰਥਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।” ਇਸੇ ਦੀ
 ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕਨਿੰਘਮ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ
 ਮੈਂ ਇਕ ਨਿਰੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਪੱਤੇ
 ਖਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਰਾਮ
 ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਜਗਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਬਣਾਂਦਾ
 ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ
 ਇਸੇ ਹੀ ਖਾਣੇ ਤੇ ਇਕ ਸਿਰੋਮਣੀ ਹੀਰਾ ਸੇ,
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਮੁਕ ਵੀ ਬੀਰਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇ ਅਸ਼ੇ
 ਦੇ ੨ ਲਾਜਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕੁਟ ਮਰ ਬੁਕ ਕਏ, ਤੇ
 ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਰ ਬਲਕੇ ਮਾਰਦਾ
 ਅਨੇਕਾਂ ਫੂਰਾਂ ਪੁੰਨ ਪੁੰਨਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਕਰਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ।
 ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਮੀ ਪਿਆਰ,
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਰਾਂ ਦੀ ਚਾਹੀਂ ਦੀ ਚਾਹੀਂ

(੧੪)

ਮਰਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਅੰਸਾਂ ਦਿਲ ਸੀ
ਜੋ ਪੰਥ ਦੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਤੜਫ ਰ ਉਠਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਿੰਦਗੀ ਪੰਥ ਦੀ ਅਸੁਖ, ਮਾਨਸਕ,
ਸੁਖਾਚਾਰਕ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੁਦਾਰ ਵਿਚ ਹੀ
ਲੁਕਦੀ। ਸਿਖ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਧਾਣ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ
ਸਥਿਰ ਰਖਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਤਕ
ਵਾਰ ਦਿਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀ ਪਰ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਫਤੇ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੈਸਾ ਕਿ ਪਾਠਕ ਅੱਖੇ ਚੱਲਕੇ
ਪੜ੍ਹਨਗੇ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ। ਸੰ: ੧੮੫੯
ਤੋਂ ੧੮੮੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜੋ ਜੋ ਲੜਾ
ਈਆਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਹੋਈਆਂ
ਲਗ ਭਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਸੀ, ਸਣੇ
ਆਪਣੇ ਬਲਵਾਨ ਸਥੇ ਦੇ, ਰਾਜ ਦੀ ਜੰਗੀ ਮੋਰਾ
ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਲਾ ਦੇ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ
ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬਰਥੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਜਿਸ
ਕਰਕੇ ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮਾਣ ਯੋਗ
ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਪਰ ਇਹ ਭਲ ਅਤਿ ਯੋਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੀ
ਦੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਸ ਅਦੁਤੀ ਸੂਰਮੇ ਦੇ ਜੀਵਨ
ਸਮਾਚਾਰ ਤੱਥ ਲੇਖਿਕਾ ਤਾਨੂ ਹੀ ਸਿਰਾਸ

(੨੫)

ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਸੀਂ ਉਂਤੇ ਦੱਸ ਆਏ
 ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨਾਉਕਾ ਦੇ ਚੁਪੇ
 (ਵੰਥ) ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਅਨਮਤੀ ਅਤੇ ਅਵਾਣ ਵਿਦੇਸੀ
 ਮਲਾਹਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਆ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ
 ਸਾਡੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜੀ ਐਸੇ ਘੁੰਮਣ ਘੁੰਮੇ ਵਿਚ
 ਸੁਟੀ ਗਈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦਾ ਕਢਨਾ ਅਸੀ-
 ਲਵ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਭਾਵਾ ਕਠਨ ਜਰੂਰ ਹੋ ਗਿਆ
 ਹੈ। ਸਿੰਘ ਸੂਰ ਥੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਦੁਤੀ ਬਹਾਦਰੀਆਂ
 ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤਲੀ ਤੇ
 ਰੱਖਕੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਤੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਸੀਆਂ
 ਚਿਹ ਬਾਹਮਣ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਭੋਗਰੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੇ
 ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬੱਧ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਤੇ ਸਿਖ
 ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦਾ
 ਬਿਕਰ ਟੁਕ ਨਾਂ ਲਿਖਿਆ। ਜੋ ਕੁਝ ਭੁਲਕੇ ਯਾ
 ਲਗੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੋਰਾ ਕੁ ਕਲਮ ਤੋਂ
 ਨਿਕਲ ਬੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਐਸਾ ਸੀਕੋਰ ਕੇ
 ਗੁੰਬਲਦਾਰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਪਸ਼ੂਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲਨੂੰ
 ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਅਸਰ ਦੀ ਥਾਂ ਸਕੋਂ ਉਲਟਾ ਬੁਰਾ ਭਾਸ
 ਪਿਆ। ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲੀ ਦੂਰਾ ਸਿੰਘਸੀ ਦਾ
 ਸੋਧਕਰ, ਸੱਚ ਭੋਂ ਤੇ ਬੁਝਾਮਚ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਨ
 ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭੋਰਾ ਕੁ ਕਲਮ ਸਕੋਂ ਰੋਧ ਇਨ੍ਹਾਂ

(੨੬)

ਜਾਨ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਮੁਲਾਂ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੰਤਾਂ ਦੇ ਚਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ,
 ਇਕ ਦੋ ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜਾਕੇ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇਥੋਂ ਸਮੁ-
 ਲਾ ਹੀ ਉਠਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਸਰਰ ਅੰ-
 ਗਰੇਜ ਦੇ ਵਸਤੇ ਨਾਲ ਮੁਹਰਮ ਦੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ
 ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਰਣੀਕ ਪ੍ਰਥਮ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧੀਕੀਆਂ
 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਮਤੀ ਭੇਦ ਦੇ
 ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾ
 ਰਹਿਤ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਨੂੰ ਅੰਸੀ ਭਗਵਤੀ ਸ਼ਕਲ
 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵਰਗੇ ਧਰਮ
 ਰਖਵਾਰੇ ਚੀਰ ਤੇ ਅਣਖੀ ਜੋਧੇ ਨੂੰ 'ਬਾਜ਼ੀ' ਤੇ
 'ਭਾਗ' ਲਿਖਕੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾਂ ਦਾ ਘਾਤ ਕੀਤਾ
 ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਡੋਰ ਡੋਰ ਹੋਕੇ ਸੱਚ ਦੇ
 ਰਸਤਿਆਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬਿਸ਼ਕਕੇ ਕੋਹਾਂ ਦੁਰ ਜਾ
 ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

[ਇਕ ਹੋਰ ਔਕੜ]

ਜਿੰਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਜ ਤੀਕ ਲਿਖੇ ਗਏ,
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਇਕ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਘਾਲੇ ਸਮਾ-
 ਚਾਰ ਲੇਖਕ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ
 ਉਹ ਹੈ ਭੈਰੋਂ-ਲਾਲ ਮਿਸਰਰ ਹੋਇਆ।

ਮਿਸਦਾ ਕਾਰਨ ਏਹ ਸਾਪਥਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀਕ ਅਕਾਲੀ
ਜੀ ਦੇ ਸਿਰਥੋਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਛਤ੍ਰ ਛਾਯਾ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਹੀ ਉਠ ਯਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨੀ
ਹਾਲਾਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਸਕੇ,
ਇਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਤਕ ਬੀ
ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਚੇਤੇ ਰਹਿਆ। ਦੂਜਾ ਅਕਾਲੀ
ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਇਕਲਵੀਜੇ ਪਏ
ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਉਹ ਬੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੇ
ਮਯਰੋਂ ਭਿਕ ਵੇਹ ਕੇ ਅੰਸਾ ਵੇਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ
ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਬੀ ਨਾਲ ਹੀ ਅਪਣੇ ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚ
ਲੋਪ ਕਰ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਜਦ ਅਸੀਂ ਖੋਜ ਲਭੀ
ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਉਥੇ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਬੇਹ ਦੇ
ਹੋਰ ਕੁਝ ਬੀ ਨਾ ਪਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਲਭਣ ਵਿਚ ਸਖਤ ਔਕੜਾ ਸਾਹ-
ਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤੇ ਮਸਾਂ ਕਿਤੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ
ਬਹੁ ਹਰ ਆਇਆ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਂਤ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ
ਸਾਰੀਆਂ (Oms of priat) ਦੁਰਲਭ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਫਾਰਸੀ
ਤੇ ਪਸ਼ਤੋ ਦੀਆਂ ਤਵਾਰੀਖਾਂ, ਪੁਰਾਣੀਕ ਦ੍ਰੋਭੀਸ਼ਨ
(ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਪ੍ਰਸੰਗ) ਸਹੀ ਫੋਕਲੋਰ (ਪ੍ਰ-
ਲਤ ਕਹਾਣੀਆਂ) ਪਸ਼ਤੋ ਦੇ ਗੀਤ, ਵੱਧੇ ਅਤੇ

(੫੮)

ਅਖਾਵਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ
ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾ-
ਜਾਂ ਲੋਭਣ ਲਈ ਸਿਰੋਂ ਪਰੇ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ
ਪਰ ਉਪਰ ਦਸੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ
ਏਹ ਦਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ
ਇੰਨੇ ਹੀ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂਆਂ ਦੇ ਅਤੀ
ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ
ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ
ਸਮਾਜਾਂ ਮਾਲੂਮ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ
ਲਿਖਣ ਦੀ ਖੋਜਲ ਕਰਨ ਤਾਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ
ਦੀ ਦੂਜੀ ਅਭੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ
ਸਕੀਏ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਰਕਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ-
ਲਤਾ ਦਾ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਮਸਾਲਾ
ਯਕੋਠਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ
ਨੰਬਦਾਰ ਵਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਜੀਕੀ ਸਰਬੰਧੀ
ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਭਰਨ ਭਾਰਨ, ਤੇ ਅਕਾਲੀ
ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੱਥੇਦਾਰ ਭਰਜ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ
ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਮਹੰਤ ਸਮਾਧ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

(੧੯)

ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਭਿੰਨ
ਲਭਣ ਵਿੱਚ ਰੋਖੀ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਸੀ ਦਾ ਅਦੁਤੀ ਜੀਵਨ
ਪੜ੍ਹਕੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਤੇ
ਤਰਸ 'ਆ ਸਾਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੁਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ
ਸਮਾਚਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਹੁਲ ਕੇ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਾਲਪਣ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਆ ਪਈ ਅੱਤਿਆਚਾਰ
ਦੀ ਯਜ਼ੇ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ, ਖੁੰਭ ਕੇ ਕਲਮ ਤੋਂ
ਕਥ ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝਾਂਗੇ ਕਿ ਸਾਡੀ ਏਹ ਤੁਛ
ਮੋਹਨਤ ਕਬੂਲੀ ਕਈ ਹੈ।

ਹੋਤੀ ਮਰਯਾਨ } ਦਾਸ-ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਚ ਸੰ: ੧੯੧੪ }

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਥੜਾ

ਠੱਲਰ ਵਿਚ ਕਰਲ ਦਾ ਉਪਜ ਪੈਣਾ ਇਕ ਅਰੰਭ ਵਾਲੀ ਥੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਲਾਲ ਸਦਾ ਲੁਕੇ ਛਿਪੇ ਪਰਥਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਅਪਰਸ ਬਿਦੇਹ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨਿਰਜਨ ਬਾਗਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਸੁਖ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਰਮਾਤਮਾਂ, ਸੁਧਾਰਕ ਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਵੀਆਂ ਬਾਗਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਇਕਲਵੰਜੇ ਪਈਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਸ਼ੀਹ’ ਕੀ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਗਾਮ ਹੈ ? ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕਦੇ ਸੁਣਿਆਂ ਹੋਊ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ, ਆਧਾਰ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਇਸੇ ਰੰਮਤਾਮ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੁਭਾਕਸ਼ ਵਲ ਹੈ।

‘ਸ਼ੀਹ’ ਨੇ ਸਭ ਮੁੱਢ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਰਲ ਕਰ ਵਖਾਇਆ, ਤੇ ‘ਅਕਾਲੀ’ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ

ਬਾਂਕਾ ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ 'ਸ਼ੀਹ' ਕੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੇਸ਼ਾਨ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਕੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ੀਹ ਬਣਾ ਦਿਤੇ ਤੇ ਆਪਣੇ 'ਅਕਾਲੀ' ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਥਾ ਲਈ ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਬਣਾ ਗਿਆ।

ਇਲਾਕਾ ਬਾਂਕਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਸ਼ੀਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਾਦਾਰਨ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਧਖੜ ਅਵੱਸਥਾ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਘ ਝਾਈ ਈਸਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਆਪਣੀ ਬਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਿਨ ਬਿਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਨਿਸਕਾਮ ਸੇਵਾ ਤੇ ਵੰਡ ਫਕਣ ਆਦਿ ਉੱਚ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸਾਰੇ ਪਰਗਣੇ ਵਿੱਚ ਉੱਘਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿਸਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਥ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੂੰ ਕਈ ਸੰਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਾਹੂ ਬਲ ਦਾ ਚੋਰ ਦਿਖਾਣਾ ਪਿਆ। ਸੁਭ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਅਰਧੰਗੀ ਬੀ ਐਸੀ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ ਜੋਹੀ ਕਿ ਤਿਸੇ ਪੂਰਨ ਮਿੱਖ ਘਰਾਣੇ ਲਈ ਬੋਝਦੀ ਹੈ। ਇਸਤਰਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਸੁਭਾਗ ਜੋੜੇ ਦੇ ਦਿਨ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਪੁਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ

ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ 'ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ' ਰਖਿਆ।

ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਨਮੇ ਅਜੇ ਸਾਲ ਕੁ ਹੀ
ਰਾਬਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਐਹਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ
ਛੋਟੇ *ਹੱਲੇ ਦੀ ਖਬਰ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਨਿਰੋਲ ਸਿੱਖਾਂ
ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਠਲਈ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ
ਵਿੱਚ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਦੀ ਤਰਾਂ ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹੀਂ ਉੱਠ
ਨਿਕਲੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ
ਸਿੱਖਾਂਪਰ ਅੱਤਿਦਾ ਕੇਹਰ ਵਰਤਾਣਾ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ।
ਇਧਰ ਸਿੱਖ ਥੀ ਜੋ ਦੁਰਾਨੀ ਲੁਟੇਰੇ ਦੀ ਹਰ ਇਕ

* ਐਹਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਏਹ ਹੱਲਾ ਕਨਿੰਗਮ ਤੇ
ਪ੍ਰਿਸ਼ਿਪ ਸੰਨ ੧੭੬੨ ਵਿੱਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੰਮਤ
੧੮੧੯ ਥਿ: ਬਨਦਾ ਹੈ, ਇਸਤਰਾਂ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ
ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੮੧੮ ਦਾ ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ।

† ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੁਲਮ ਤੇ ਲੂਟ ਮਾਰ ਦਾ
ਨਮੂਨਾ ਇੱਕ ਹੇਠਲਿਖੀ ਕਹਾਵਤ ਤੋਂ ਚੰਗੀਤਰਾਂ
ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਮ ਬੋਲੀ
ਸਾਂਝੀ ਸੀ:-

ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ।

ਰਹਿੰਦਾ ਐਹਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ।

[ਸੋਧਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ]

ਢਾਲਨੂੰ ਲਹੂ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਦ ਬੈਠਿਤ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਉਸੀ ਵਕਤ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਤੇ ਜੱਥੇ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮ ਨਾਵੇਂ ਫੇਰ ਇੱਤੇ ਉ 'ਗੁਰਮਤਾ' ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਦਲ ਸਤਲੁਜੇ ਪਾਰ ਜਗਰਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਤਾਗੇ ਜਮੀ ਹੋਏ ਵੇਰੀ ਨਾਲ ਜੰਗ ਛੇੜ ਦੇਵੇ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਧਰੀਕਦੇ ਹੋਏ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਹੁਟੇ ਮਾਰੂ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਵਫੇ, ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਰਢਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹੁਕਮ ਦੱਸੇ ਜਾਣ ਕਿ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਾਮ ਭੁਲ ਕੇ ਥੀ ਨਾਂ ਲੈਣ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਉੱਨਾ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿੰਨਾਕੁ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿਸਲ ਨੇ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਵੇਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਛੀਤਾ* ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਿੰਘ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਯਾ ਫਟਕ ਹੋਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਟਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਈ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸੀ

* ਸੱਯਦ ਮਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਭਾਗੇ ਚਖਮ ਲਗਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ
ਜੇਥੇ ਨਾਲ ਅਗੇ ਨਾ ਵਧ ਸਕਿਆ। ਦੂਜੇ ਇਠ
ਜਦ ਇਹ ਵਾ ਵਿਰੋਧਾ ਘਟਿਆ ਤਾਂ ਨਿਯਮ
ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝਕ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੱਤੇ ਗਤ ਮੈਦਾਨ
ਵਿਚੋਂ ਚਖਮੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਇੱਕਲਵੇਂਜੇ
ਨਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਪਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਥੋਂ ਫੇਰ ਜਿਥੇ ੨
ਵਾ ਕੋਈ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਪਹੁੰਚਾਣੇ ਥਾ
ਪੁੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਤਰਾਂ ਭਾਈ ਈਸਰ ਸਿੰਘ
ਬੀ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ
ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ, ਇਥੇ ਇਸਦਾ
ਛੱਟ ਸੀਉਕੇ ਇਲਾਜ ਹੋਇਆ ਰਿਹਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨੇ ਈਸਰਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ
ਹੋਰ ਭੁਜੇਗੀ ਦਿਤਾ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਸੰਤਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ
ਗਿਆ। ਭਾਈ ਈਸਰਸਿੰਘ ਦੇ ਛੱਟ ਪੇਹਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ
ਭਾਰਾਵਣੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕਿਸੇਲਾਇਕ
ਸੱਚਾਹ ਦੇ ਨਾ ਪੁੱਛਣ ਕਰਕੇ ਅੱਲੇ ਛੱਟ ਵਿਗੜ
ਯਾਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖਤਰੇ
ਵਾਲੀ ਹੋ ਯਾਈ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣਾ
ਹਾਲ ਨਾਜ਼ਕ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਭਸੰਗੀ ਥਾਥਾ

ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ*ਜੀ ਅਕਾਲੀ ਨੂੰ ਜੋ ਬਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮਿਸਲ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸੇਵਕ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸਦਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭੁਜੰਗੀ ਦਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਸੋਂਪ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਮਰ ਬਖਸ਼ੀ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬੱਚਾ ਜਾਣ ਕੇ ਐਸਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਪੰਥ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸੇਵਕ ਬਣ ਸਕੇ।

{ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ }

ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਸਮਾਚਾਰ ਅਸਾਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋ ਸਕੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਂਝੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਅੰਗ ਬਣਨ ਦਾ ਮਾਣ ਪਾ ਸਕਣ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਵਿਲੱਖਣ ਦਿਲ ਤੇ ਤੀਖਣ ਭੁਧੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ

* ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਮ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਹੈ।

ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਚਸ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਧਰਮੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਅਕਾਲੀ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਥਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸਾਰੀ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ੩੩ ਸੂਕੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਣੀਆਂ ਸੀ ਮੁਖਵਾਕ ਕੰਠ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਕੇਂਹਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਧਾਰਮਕ ਸੋਝ, ਖੇਧਕ ਤੇ ਨਿਭਰ ਦਿਲ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਇਕੁਤਾ ਐਸੀ ਕਿ ਜਦ ਸੰਥਾ ਲੈਣੀ, ਜਿਥੋਂ ਭੀਕ ਕੰਠ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਏ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਸੰਕਲਪ ਭਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਪਜਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਐਨਾਂ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਖੇਡ ਕੁਦ ਦੀ ਅਲਬੇਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਦ ਕਦੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਦਿਸਿਆ।

ਜਦ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਧਾਰਮਕ ਵਿੱਦਯਾ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਕਾਲੀ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਸਤ੍ਰ ਵਿੱਦਯਾ ਦੇਣੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਹਰ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਈਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ
 ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੋਹੜ ਸਮੇਂ ਵਿਚ
 ਧੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਤੱਵਜ ਵਿਚ
 ਪੂਰਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਮਝੋਰ ਬਨੀ
 ਤੇ ਧਨਖ ਚੜ੍ਹਾਣੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਪੁਨਤਾ ਕੀਤੀ
 ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ
 ਘੋੜੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀ ਗੁਣਾਂ
 ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਮਾਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ।
 ਅਕਾਲੀ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਵਿੱਢਯਾਰ-
 ਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਰਬੀ ਮੇਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ, ਤੇ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਹ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ, ਇੱਕ ਭਾਗ
 ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਂਦੇ ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਦੇ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹੋਏ ਪਰਤ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਹੀ
 ਦੁੱਟ ਪੈਂਦੇ, ਆਦਿ। ਇਸ ਅਭਿਆਸੀ ਜੰਗ ਵਿਚ
 ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਮੁਕਵੇਂ ਜੋੜ ਤੇ ਅਟੱਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ
 ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫੁਲੇ
 ਸਾਮੇਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ।

ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਅੰਤਮ

ਸਿੱਖਿਆ

ਵੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਈ ਆਪਣੇ ਨੌ ਨਿਹਾਲ
 ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਵਧਦਾ ਵੁਲਦਾ ਤੇ ਮੋਲਦਾ ਦੇਖ ਕੇ
 ਆਪਣੇ ਮਨਹੀ ਮਨਵਿਚ ਯਦ ਯਦ ਹੁੰਦੀ ਰੰਹਦੀ,
 ਧਰ ਫੋਕ ! ਕਿ ਏਹ ਸਮਾਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ
 ਨੀ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਏਹ ਧਰਮੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ
 ਚਾਨਣ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਕਿਆ ਦੇਖਦੀ,
 ਜਿਸ ਲਈ ਇਸ ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ
 ਉੱਭਰੇ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੁਲਾਰੇ ਤੇ
 ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮਾਈ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਛੋਰੀ
 ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰ ਚੇਤ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ
 ਯੇਸੀ ਭਿੱਖੀ ਕਿ ਭਿਗਦੇ ਸਾਚ ਹੀ ਬੰਹਾਲ ਹੋਗਈ
 ਤੇ ਸਚ ਮਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ
 ਆਪਣੇ ਨੇ ਸੰਦਾਨ ਪੁਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਬਲਾਇਆ
 ਤੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਧਰ ਯਾਣੀ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ
 ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਪੁਰ ਉਹ ਅੰਤਲੇ ਸੁਵਾਸਾਂ ਤਕ
 ਤਤਪਰ ਰਿਹਾ।

ਮਾਂ ਨੇ ਵੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੱਥ ਉਮਰੇ ਆਖਿਆ
 "ਮੇਰੇ ਲਾਲ ! ਮੈਂ ਉਸ ਲੰਮੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਾਣੀ

ਲਈ ਰਿਖੀ ਹੋਈ ਹਾਂ, ਕਿਉਂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸਭਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਬੀਰ ਪੁਤ੍ਰ! ਤੇ' ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਅਕੱਲਾ ਹੈਂ ਤੇ ਅਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਸਭਦੇ ਗੋਰਖ ਪੰਛੇਤੋਂ ਅਜਾਣ ਹੈਂ, ਇਸ ਕੁਸਲ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਆਲੋਪ ਤੇ ਬਿਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਖਿਨ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਚਨ ਸਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਭੋਰੀ ਨਾਲ ਸੋਭਿਆ ਹੈ। ਪੁਤ੍ਰ! ਮੈਂ ਏਹ ਵੀ ਨਿਸਚੇ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਏਹ ਅੰਤਲੀਆਂ ਮੱਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਸਚਾ ਸਚੇ ਸਾਧੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਹੱਥ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੰਗ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਭਤਰਾਂ ਯੋਗ ਬਠਾਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰੂ ਦੀ ਸੇਹਰ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸਭਤਰਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਤ੍ਰ! ਦੇਖ ਕਿਸ ਬੁਲਮ ਤੇ ਅਤਿਯਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਬਿਸਲੀਆਂ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬੀਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਯਿਥ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਬੱਝਿਆ। ਏਹ ਏਹਾ ਧਰਮ ਹੋਵੇਕਾ ਕਿ ਬੀਨ ਹੀਨ ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਟਾਂ ਤੋਂ ਫੁਫਾਨ ਲਈ ਸਿਰ ਤੇ ਪੇਡਕੇ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਨਿਬਾਹੀ, ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਫਾਲਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਧਰਮ ਕੁਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ,

ਜੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਵਨ ਜੋਤ ਨੂੰ ਇਸ ਅਧਰਮ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਿਚ ਸਰਬੰਸ ਤਕ ਵੀ ਲਕਜ਼ਾਵੇ ਤੀ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਜਾਣੀ ਤੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਹਟੀ, ਸੰਨਮੁਖ ਹੋਕੇ ਰੋਣ ਵਿਖੇ ਮਰਨਾ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਪਿਛੇ ਪੈਰ ਪਾਣਾ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਆਪਣੇ ਵਲੀ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੈ ! ਤੇ ਮਹਾਨ ਤੇਜਸੀ ਜੋਧੇ ਤੇਕ ਥਾਣੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਖ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਪਾਏ ਪੁਰਨਿਆ ਪਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹੀ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਯਤ ਦੇ ਅਪਾਰ ਗੁਣੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਅੰਸੇ ਹੋਰ ਵਲੀ ਬੀਰ ਤੇ ਉਮੰਗੀ ਜੋਧੇ ਪੈਦਾ ਕਰੀ, ਜੋ ਧਰਮ, ਪੰਥ ਤੇ ਦੀਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲਾ ਦੇਣਾ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਖੇਡ ਸਮਝਣ। ਤੂੰ ਸਚਿਆਈ ਨਾਲ ਸਦੀਵ ਪਿਆਰ ਕਰੀ, ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਭਾਣੀ ਚਿਤ ਧਰੀ, ਆਪ ਜਪੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾ ਨੂੰ ਜਪਾਵੀ, ਪੁਤ੍ਰ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤੂੰ ਪੰਥ ਲਈ ਹੀ ਜੀਣਾ ਤੇ ਪੰਥ ਲਈ ਹੀ ਮਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਵਾਧੇ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਲਿਆਣ ਸਮਝੀ ! ਤੇਰਾ ਪਿਤਾ ਆਪਣਾ ਪਯਾਰਾ ਸਰੀਰ ਸਦਾ ਲਈ ਮੇਰੇ ਲੁਕਾ ਕਿਆ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਜਯਤ ਵਿਚ ਮਾਨਖੀ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦਾ ਛੱਡ ਕੇ ਵਲੀ ਹਾਂ, ਬੱਚਾ ਮੌਹ

ਕਰਕੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਤੱਤਵੇਤਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿਚ ਮੋਹ ਦਾ ਚਿੱਕੜ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਦਾਨੇ ਪੁਰਖ ਇਸ ਖੁਭਰ ਵਿਚ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਫਸਾਂਦੇ ਤੇ ਨਾਂ ਇਸ ਤਿਲਕਣ ਬਾਝੀ ਵਿਚ ਜ਼ਾਵਲ ਹੋ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਢਾਰੇ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਦਾ ਭੱਠਾ ਲੁਟਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੁਰ ! ਨਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਉਹ 'ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਕੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾ ਲੇਪ' ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਥਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਸਿਖ ਹੈਂ, ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਕੀ ਦੱਸਾਂ, ਬਸ 'ਸਿਖੀ ਜੀਵਨ' ਬਤੀਤ ਕਰੀਂ ਤਾਕਿ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਪੁਤ੍ਰ ! ਤੂੰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ।" ਧਰਮੀ ਮਾਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦੇ ਘੁਕ ਮੈਂ ਗਈ।

ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਕੁਰੰਮਤ ਸੰਸਕਾਰ ਤੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋਇਆਂ ਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਜੋ ਕੀਤਾ ਉਹ ਏਹ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬੇ ਨਰੇਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫੇਰ ਅਪ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਬਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਪੇਹਕੇ ਲਏ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮਿਸਲ ਵਿਖੇ ਰਲ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਭਾਂਡੇ ਤੇ ਘਰ ਬਾਟ, ਇਸ ਮੰਪਦਾ ਦੇ ਪਾਥਨ ਅਸਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਧਨ, ਮਾਲ ਤੇ ਬੰਮੀਨਾਂ ਆਦਿ ਮਾਨੁਖ ਸਾਡੇ

ਈਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਏਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ
ਕਿ ਬਲਵਾਨ ਬਲਹੀਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਸਤ ਭੋਰ ਨਾਲ
ਖੋਹ ਸਕੇ, ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲੁਟਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪ ਪੰਥਕ
ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ।

{ਪੰਥਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਰੰਭ}

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ
ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਆ
ਰਹੇ। ਇੱਥੇ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ
ਕੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ
ਹੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਠ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ
ਵਿੱਚ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਈਕੁ ਮੰਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ
ਬਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੱਭਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ
ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਲਕਾਈਆਂ ਦੇ ਰੋਕ ਵੇਸ਼ ਤੇ ਹੱਲਿਆਂ
ਦੇ ਰੋਕ ਬਾਮ ਅਤੇ ਵੇਰੀਆਂ ਤੇ ਧਾਵੇ ਆਦਿ
ਕਰਨ ਦਾ ਪੁਰਾ ਪੁਰਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਗਿਆ।
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਸਦਾ ਸੁਧ ਆਚਰਨ ਤੇ ਧਾਰਮਕ
ਸੋਭ ਉੱਚੇ ਤੇ ਉੱਚਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ
ਉਸਦਾ ਮਾਣ ਤੇ ਰੁਤਬਾ ਸਾਰੇ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਮਨੀਠ
ਲੱਗਾ, ਇਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ
ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਬਾਦ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ

ਜੋਧਾਰ ਥਾਪੇ ਗਏ। ੧੯੪੬ ਤੋਂ ੧੯੪੭ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਾਂਤਿ

ਲਾਨ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆਉਣਾ

ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ
ਸੰਮਤ ੧੯੫੭ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆ ਕੇ,
ਇਥੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁੱਢੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆ-
ਰਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਬੁਰਫ਼ਾ ਗਰਦੀ ਦੇ
ਕਾਰਨ, ਜੋ ਜੋ ਗੁਰ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੁਰੀਤੀਆਂ
ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਨਵੇਂ
ਸਿਰੋਂ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠ ਸਾਰਾ
ਪ੍ਰਬੰਧ ਰੱਖਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਵਰ ਦੀ ਕਾਰ
ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਤੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਕਰਵਾਈ।

{ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ੍ਰੀ }
{ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ }

ਪੌਰ ਸੰਮਤ ੧੯੫੮ ਵਿੱਚ ਮੁਤਾਬਕ ੧੯੦੨ਈ:
ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ੍ਰੀ
ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਨ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ
ਤੇ ਭੰਗੀਆਂ ਦੀ ਮਿਸਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਦੇ ਪਿਤਾ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪ ਦੇ ਵਿਰੁਧ

ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ਾ ਸਦਾ ਲਈ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਨਗਰਾਂ ਤੋਂ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਲਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਭੀਗੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਟਾਕਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਲੜਾਈ ਦੇ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾਸਿੰਘ ਵੇਨੋਂ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋ ਖਲੋਤਾ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਲੜਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਲਾਮਤ ਕੀਤਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਯੋਈ ਤੇ ਕੌਮੀ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸੀ ਵਕਤ ਕਿਲੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਿਲੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਬਾਰੇ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜਾਗੀਰ ਬਖਸ਼ੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਨਾਲ ਘੋਸ਼ ਆਂਦੇ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟੈਹਲੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮਾਯਾ ਅਰਥਾਸ਼ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਯਥਾ ਯੋਗ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਅਰ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਵੀ ਜਾਗੀਰ ਲੁਕਾ ਦਿੱਤੀ।

ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਕਸੂਰ ਨੂੰ ਢੱਤੇ ਕਰਨਾ [ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ]

ਸੰਮਤ ੧੮੬੪ ਥਿਕੂਮੀ ਮੁਤਾਬਕ ਨਿ ੧੮੦੭ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਖਾਨ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮ ਕਸੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਬੁਲਮ ਤੇ ਤੱਢੀ ਦੀਆਂ ਬੇਗਿਣਤ ਰਪੋਟਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਕੀਰ ਅਬੀਬੁੱਦੀਨ ਨੂੰ ਏਲਚੀ (ਵਕੀਲ) ਥਾਪ ਕੇ ਕਸੂਰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਨੂੰ ਅੰਤਰਾਚਾਰ ਤੋਂ ਰੋਕੇ, ਪਰ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਪਠਾਣ ਫਕੀਰ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਤਾ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਉਸ ਨਾਲ ਭਾਵਾ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਕੇ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦਾ ਉੱਮਤੀ ਹੋਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲੋਕ ਰੋਕਦਾ ਹੈਂ, ਏਹ ਕੰਮ ਕਲਮਾ ਜੋ ਮੋਮਨਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਕਾਫਰਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਆਇ। ਫਕੀਰ ਅਬੀਬੁੱਦੀਨ ਜਦ ਲਹੌਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਵਿਬਯਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕੇਹ ਸੁਣਾਈ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੀਰ ਰਸ ਨੇ ਹੁਲਾਰਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕਸੂਰ

ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਅਰੰਭ ਦਿਤੀਆਂ, ਸਦ ਕੁਤਖੋਈਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਦੂਰ ੨ ਭੋਂ ਜਹਾਦੀ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਲਾਭੇ ਭਾਭੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਕੇ ਵੱਡੇ ਕਿਲਿਆਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਕਰਕੇ ਖਾਣੇ ਢਾਣੇ ਨਾਲ ਫਰਾਇਓ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਦ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ਾਬੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਨੇੜੇ ਤੋੜੇ ਦੀਆਂ ਛਾਵਣੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠ ਕਰਵਾਲਈਆਂ । ਚੂੰਕਿ ਆਪਣੇ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੁਣੇ ਸਨ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਸਬੇ ਦੇ ਲਹੌਰ ਮੰਤਵਾ ਲਿਆ ਤੇ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੦੭ ਨੂੰ ਇਸ ਖਾਲਸਈ ਦਲ ਨੇ ਕਸੂਰ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਦੋ ਲੜਾਈਆਂ ਅੱਡੀਆਂ ਤਕੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰਹੀ, ਫੇਕੜ ਕੁਤਖੋਈਨ ਆਪਣਾ ਕੌਈ ਬਚਾਵ ਮੇਦਾਨੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਾ ਦੇਖਕੇ ਸਣੇ ਫੌਜ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਕਿਲੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਧਾਂ ਚੀਕਕੇ ਲੱਭੇ ਯੋਧੇ ਵਸਣੇ । ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਤਖੋਈਨ ਵੀ ਜੋ ਬੜਾ

ਜੈਸੀਲਾ ਗਾਢੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ
ਜਾਨ ਭੋਜਕੇ ਲੜਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਕਿਲੇ
ਨੂੰ ਬਰਾਈ ਰਖਿਆ, ਬਾਹਰੋਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਜਦ
ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਲਮਕਦਾ ਛਿੱਠਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਚਾਤੇ
ਰਾਤ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਹੇਠ ਸੁਰੰਗਾਂ ਲਗਾ ਕੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਰੂਦ ਭਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਦਿਨ ਬਾਗ਼ਨ ਤੋਂ
ਪਹਲੇ ਪਹਿਲ ਹੀ ਤੋੜੇ ਦਾਗ਼ ਦਿਤੇ; ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚ
ਬਰੂਦ ਦਾ ਉਭਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਲੇ ਦੀ ਲੈਂਹਦੇ ਵੀ
ਬਾਹੀ ਅਥੋਲ ਹੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਚਿਛ ਭਈ, ਬੱਸ
ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਉਪਰੋਂ ਉਸੀ ਵਕਤ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ
ਤੇ ਅੱਖ ਦੇ ਫੌਰੇ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਦਲ ਕਿਲੇ
ਵਿਚ ਜਾ ਫੜਿਆ । ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਗਾਢੀਆਂ ਨੇ
ਖੂਬ ਭਲਵਾਰ ਚਲਾਈ ਪਰ ਨਿੱਘਾਂ ਦੇ ਅਮੁਕ
ਹੱਲੇ ਅੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਚਲੀ, ਫੇਕੜ
ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਸਾਰੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ
ਪੁਰਾ ਪੁਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਨੌਸ਼ਾਹ
ਹੋਇਆ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਦ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ
ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੋਂ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਲਈ ਮਿਲਤ-
ਵਾਰ ਹੋਇਆ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਲਤ ਮੰਨ
ਲਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਯੁਨਾਹ, ਤਖਤ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਨੂੰ

ਸੋਤਲੁਸ ਦੇ ਪਾਰੇ ਭੁਝਾਰੇ ਲਈ ਸਜੀਰ ਬਿੱਤੀ
 ਗਈ, ਵੇਰੇ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਲੁਟ ਲਈ ਵੇਜਾਂ ਨੂੰ
 ਆਮ ਖੁਲ੍ਹ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਥਾਰਾਂ ਰੁਪਏ
 ਦਾ ਮਾਲ ਹਰ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ।
 ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥੇ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ
 ਖਾਸ ਕਰ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਰਯਾਮਤਾ ਨੇ ਤਾਂ
 ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਹ ਕਥਰ
 ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜੋ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਉਮਰ ਉਸਦੇ
 ਮਨ ਵਿਚ ਵਧਦੀ ਹੀ ਗਈ, ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਦ ਜੱਥੇ
 ਕੋਈ ਕਠਨ ਤੋਂ ਕਠਨ ਲੜਾਈ ਪੇਸ਼ ਆਂਦੀ ਰਹੀ
 ਉਸਦੀ ਫਤਹਿ ਦਾ ਸੇਹਰਾ ਸਚਾਹੀ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ
 ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਿਕਰ ਅਕ-
 ਲਿਆਂ ਪਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਵਿਸਥਾਰ ਆਏਗਾ।
 ਚੂੰਕਿ ਹੁਣ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ
 ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
 ਵੀ ਲੰਕਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹੋਰ ਸਜੀਰ ਵਧਾ
 ਦਿੱਤੀ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸਣੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
 ਜੀ ਆ ਗਏ।

ਮਿਸਟ੍ਰ ਮਿਟਕਾਫ ਦੇ ਦਸਤੇ ਨਾਲ

[ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅੱਥਰਨ ਚੋਤੀ ਵਪਟ]

ਜਦ ਲਾਰਡ ਮਿੰਟੂ ਹਿੰਦ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨ-
ਰਲ ਬਣ ਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਰਡ ਕਾਰ
ਨਿਵਾਲਿਸ ਦੀ ਲਾ ਤਅਲਕ ਪਾਲਸੀ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ
ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਨਾ ਪਿਆ, ਅੱਵਲ ਯੂਰਪ
ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਫਾਤੇਹ (ਬਿਸਈ) ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾ-
ਪਾਰਟ ਬਾਹਿਨਬਾਹ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ
ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ ਹੋਈ ਸੀ
ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਲਗ ਬਗ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਤੇ ਫਲੇ
ਪਾ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਉਹ ਬਾਹਿਨਬਾਹ ਰੂਸ ਨਾਲ
ਨਵਾਂ ਐਹਦਨਾਮਾ ਕਰਕੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਯੁਧ ਸੀਨਾਂ ਤੋਂ
ਪ੍ਰਚੀ ਭਰਾਂ ਵੇਹਲਾ ਹੋ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਦਿਨ ਰਾਤ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੇ
ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਸਬੰਧੀ ਟਰਕੀ (ਤੁਰਕ)-
ਤੇ ਈਰਾਨ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਸਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ
ਲਾਰਡ ਮਿੰਟੂ ਨੇ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਦਰਯਾ ਜਮਨਾਂ ਪਾਰ

ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਨਾਲ ਚੋਸਤੀ ਚੰਬੜੀ ਚਾਹੀ, ਬਲਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਏ ਪੰਜਾਬ, ਤੇ ਸਾਹਬਜੀ ਅਮੀਰ ਕਾਬਲ ਅਤੇ ਸਾਹਬੀਰਾਨ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਤਅੱਲਕਾਤ ਤੇ ਐਹਦਨਾਮੇਂ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੇ, ਤਾਕਿ ਯੂਰਪ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਵਾ, ਜੋ ਏਸੀਆ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰੇ, ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਸਮਿਲਤ ਬਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਦੇ ਰਈਸ ਵੀ ਅੰਥੌੜੀ ਛਤ੍ਰ ਹੇਠ ਆਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਥੱਲਾਂ ਦਾ ਫੇਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਲ ਤੇ ਸਰ ਜਾਨ ਮਿਲਕਮ ਤਹਰਾਨ (ਈਰਾਨ) ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਅਲ ਫੇਨਸਟਨ ਦਰਬਾਰ ਕਾਬਲ ਵਲ ਬਿਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸਫੀਰ ਥਾਪ ਕੇ ਭਾਜੇ ਸੰਮਤ ੧੮੬੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮੁਤਾਬਕ ਅਗਸਤ ਮੰਨ ੧੮੦੪ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਗਏ ॥

ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ ੧੧ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਕਸੂਰ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ, ਅਥੇਂ ਥਾਹੀ ਤੀਕੇ ਅਨਸਾਰ ਉਸਦਾ ਯੋਗ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਕਈ ਥੱਲਾਂ ਲੰਮੀ ਵਿਚਾਰ ਐਥਰੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਨਾਂ ਮੁਕ ਸਕੀਆਂ,

ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜਦ ਸਭਲਾਜ ਪਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ
 ਦਾ ਦੌਰਾ ਮੁਕਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ
 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰੀਰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇੱਥੇ ਆ ਗਿਆ।
 ਘੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਮੁਹੱਰਮ
 ਦੇ ਦਿਨ ਆ ਗਏ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਿਸਦਰ ਮਿਟਕਾਫ
 ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਪਲਟਨ ਤੇ ਕੁਝ ਸਵਾਰਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾ
 ਸੀ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਫ਼ੀਆ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
 ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਨਸਾਰ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਧੂਮ ਧਾਮ
 ਨਾਲ ਭਾਗੀਆ ਕੱਢਿਆ, 'ਘੋੜੇ' ਦੇ ਅੰਗੇ ਪਿੱਛੇ
 ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫ਼ੀਆ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ
 ਵਿਚ ਬੜੀ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ 'ਯਾ ਅਲੀ'
 'ਯਾ ਹੁਸੈਨ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਕਸਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ
 ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਲੋਏ
 ਪਹਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੀਰੇ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ
 ਸਜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾਂ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਕੁਝਕੁ
 ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੁੱਭਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ
 ਸਨ, ਕਿ ਇਕਾ ਇਕ ਭਾਰੀ ਗੋਲੇ ਗੋਲੇ ਦਾ ਝੌਰ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਿਆ, ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਵਿਘਨ
 ਪੈਂਦਾ ਦੇਖ ਕੇ, ਦੂਜਾ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ
 ਪੂਜਨੀਕ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹੱਤਕ ਹੋਂਦੀ ਤੱਕ ਕਿ
 ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ ਉਪਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ

ਭਾਵਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਨ ਕਿ ਕੁਝ ਕੀਚੜਨ ਦੇ ਹੋਵਿਆਂ ਚੋਲਾ ਪਾਵਣ ਨਾਲ ਪਾਲਸੇ ਦੀ ਹੱਤਕ ਹੋਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਚਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੋਲਾ ਬੇਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਪਰ ਇਸ ਭੱਲ ਦੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਹੁਸ਼ਨ ਦੇ ਜੋੜ ਵਿਚ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਭੋਲ ਭੋਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਨਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਅਸਰ ਬਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਂਦਾ ਹੋ, ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹੱਥਾ ਪਾਈ ਤਕ ਭੱਲ ਵਧ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਰੋਲੇ ਭੋਲੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਹੋਨਾਂ ਛਿਕ ਪਈ। ਜਦ ਇਹ ਖਬਰ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਉੱਤਰ ਆਇਆ ਤੇ ਬੰਟ ਕੁਝ ਕੁ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲੋਕੋ ਮੌਕੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਘੋਸ ਢੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਉਹ ਅੰਧਾ ਹੁੰਧ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਗੋਲੀ ਢਲੀ ਕਿ ਵੇਖਦੇ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਿਛ ਗਈਆਂ, ਭਲੀ ਕੁਚੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਾਲੋਂ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਖਬਰ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਲਾ ਜੋਖਿੰਭ ਗਜ਼ੂ ਪਹੁੰਚਾਈ ਗਈ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਤੇ ਉਤੋਂ ਬੀਛ ਕਰਨ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਇੱਕ ਸਿੰਘ

ਵੀ “ਚਸਤਾਰ” ਦਾ ਉਤਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਸੁਣ ਕੇ
 “ਬੇਰਿ ਪੰਜਾਬ” ਦੇ ਬਿਲ ਨੂੰ ਅਤੀ ਰੰਜ ਹੋਇਆ,
 ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਪਰ ਘਰ ਆਏ
 ਮਿਹਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸਚਾ ਇੱਜ਼ਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਈ ਸੀ
 ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੁਖਦਾਈ ਮੁਆਮਲੇ ਨੂੰ ਵਧਾਣਾਂ
 ਰਾਜ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਹੁਰਤ
 ਘੋੜੇ ਤੇ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰ ਉੱਠ ਕੇ ਰੁਠ ਤੋਂ ਵਿਚ
 ਆ ਖਲੋਤਾ ਤੇ ਅੱਧੇ ਵਧ ਕੇ ਅਕਾਲੀ
 ਜੀ ਨਿਮਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ
 ਇਹ ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ
 ਲੜਨਾਂ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਚਾ
 ਜੋੜ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਬੱਚਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਰਾ ਵੀ
 ਨਾ ਘਟਿਆ । ਫੇਕੜ ਜਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
 ਇਸ ਕੋਥੇ ਰੋਲੇ ਨੂੰ ਵਧਦਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪ
 ਅੱਧੇ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਸਿਰੀ ਸਾਹਿਬ ਹੇਠ
 ਆਪਣੀ ਕਰਵਨ ਛਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਤੇ ਕੇਹੜਾ ਲੱਛਾ
 ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਦੇ ਤਾਂ
 ਪਹਲੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਮਾਰ ਲਵੋ * ਤੇ ਫੇਰ
 ਜੇ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰੇ । ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਮਹਾਰਾਜਾ

ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਏਹ ਨਰਮੀ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਮਸੇ' ਮਸੇ' ਕਿਤੇ
 ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭਲਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਆਨ ਵਿਚ
 ਘੱਲਿਆ, ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ
 ਲਜਾਈ ਬੰਦ ਕਰਵਾਈ । ਇਸ ਵਿਚ ਬੜਾ ਥੀ
 ਸਿੱਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਏਹ ਬਪਟ ਅੱਚਨ ਚੇਤ ਧੋੜ
 ਆ ਗਈ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਕਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ
 ਪਲ ਥੀ ਪਹਲੇ ਇਸ ਰੌਲੇ ਚਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ
 ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਚਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਿਰਸੇਦੇਹ
 ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਖੇਹਰ
 ਤੇ ਕੂਲ ਸਿੰਘ ਦਲ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਦਾ
 ਮਾਰਨੇ ਮਰਨੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰੈਂਹਦਾ ਸੀ । ਫੇਰ
 ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ ਨੂੰ ਵੱਖ
 ਲਿਜਾ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਏਹ ਅਕਾਲੀ ਇਸ ਨਕਰੀ
 ਦੇ ਰਾਖੇ ਹਨ, ਤੇ ਏਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਪਾਖੰਦੀ ਦੀ
 ਕੈਦ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰੈਂਹਦੇ ਹਨ । ਦੂਜਾ ਅਸਾਭ ਧਰਮ
 ਵਿਚ ਕੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬੇ ਅਦਬੀ ਤੇ ਦਸਤਾਰ
 ਦੀ ਹੱਤਕ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਹੱਤਕ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ
 ਸਿੰਘ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਹੱਤਕ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਇਥੇ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਚਲਣਾਂ ਕਠਨ ਹੋ,
 ਕਿਉਂਕਿ ਏਹ ਲੋਕ ਕੁਰੂ ਦੇ ਚਮਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ
 ਲਈ ਹਰਵਕਤ ਜਾਨ ਤਲੀ ਪਰ ਰੱਖੀ ਫਿਰਦੇਹਨ।

ਜੇਕਿ ਇਸ ਮੁਆਮਲੇ ਵਿਚ ਨਾਂ ਤਾਂ ਮਿਸ਼ਰਕ
ਮਿਟਕਾਢ ਦਾ ਕੁਝ ਕਸੂਰ ਸੀ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਮਰਾਰਸਿਧੀ
ਕੁਝ ਪਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਏਹ ਗੱਲ ਬੜੇ ਪਿਆਰ
ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਹੀ ਨਸਿੱਠੀ ਕਈ*। ਦੂਜੇ ਦਿਨ
੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੨੮ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਕੀਲ, ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਮਰਦਾਨੀ ਅਨੁਸਾਰ
ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਅੰਗਦਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ
ਗਿਆ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਿਟਕਾਢ ਦਾ ਅੰਗਦ
ਨਾਮਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ:-

{ ਅੰਗਦ ਨਾਮੇ ਦਾ ਉਤਾਰਾ }

“ਜੇਕਿ ਕੁਝਕੁ ਇਖਤਲਾਫਾਤ ਸਰਕਾਰ
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਏ
ਲਾਹੌਰ (ਪੰਜਾਬ) ਦੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਉਹ
ਹੁਣ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਰਬਾ ਮੰਦੀ ਨਾਲ ਵੇਸਲਾ ਹੋ ਗਏ
ਹਨ, ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਵਕੀਲਾਂ (ਧਿਰਾਂ) ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ

*ਤਦ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੋ ਕਿ ਤਾਬੀਏ
ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਦੋ ਦੋ ਤ੍ਰੇ ਤ੍ਰੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦ
ਦੂਰੀ ਤੇ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਅਰ ਜੋ ਰਸਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ
ਮੁਕਰਰ ਹੋ ਚਕਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੈ ਕਿ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਧਰਤਾਂ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਪਾਬੰਦੀ (ਬੰਨ੍ਹਸਾਫ਼ਾ) ਵੇਹਾਂ ਪਾਰਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਤੇ ਜਾ ਨਸ਼ੀਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਏਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਫਰੀਕ ਪਹਲੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਵੱਲੋਂ ਏਜੰਟ ਚਾਰਲਸ ਬੀਉਡਿਸਲ ਮਿਟਕਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਜੋ ਫਰੀਕ ਯੁਜ਼ਾ ਹੋ, ਲਿਖਤ ਹੋਇਆ:-

੧. ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਰਿਆਸਤ ਲਾਹੌਰ (ਪੰਜਾਬ) ਵਿਚ ਸਥਾ ਲਈ ਮਿਤ੍ਰਤਾ (ਦੋਸਤੀ) ਰਹੇਗੀ। ਦਸਾ ਫਰੀਕ (ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਪਹਲੇ ਫਰੀਕ (ਸਿੱਖ ਰਾਜ) ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਨਬਰ ਨਾਲ ਦੇਖੇਗਾ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਤਵੰਤੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮਝੇਗਾ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਤੇ ਪਰਜਾ (ਰਿਆਇਆ) ਨਾਲ ਜੋ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਹੋ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।
੨. ਰਾਜਾ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਜਾ ਉਸਦੇ ਸਮੀਪੀ ਇਲਾਕਿਆਂ-

ਵਿਚ ਜੋ ਚਰਿਆ ਸਤਨਾਮ ਦੇ ਖੰਭੇ ਪਾਸੇ ਹਨ, ਉਸਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇਗਾ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪੰਥ ਲਈ ਸਭਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਯੁਆਂਵੀ ਬਣੀਸਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਰੱਖੇਗਾ।

੩. ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇ ਤੋਕਨੇ ਯਾ ਦੋਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਵਰਤਾਵੇ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਉਤ੍ਰਨੇ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਵਿੱਚ, ਏਹ ਅੰਗਦਨਾਮਾਂ ਵਿਅਰਥ ਤੇ ਟੁੱਟਿਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

੪. ਏਹ ਅੰਗਦ ਨਾਮਾਂ ਜਿਸ ਵਿਖੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰ: ੧੯੦੯ ਨੂੰ ਫੇਸਲਾ ਹੋਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ:-

ਮਿਸਟਰ ਚਾਰਲਸ, ਮਿਟਕਾਫ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਸਖਤੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਇਸਦਾ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਰਾਜਾ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਉਸੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਉਤਾਰੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਸਖਤ ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ (ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ) ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ ਇਕਰਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਬਾਈਟ ਆਨਰੇਬਲ ਕਵਰਨਰ
ਜਨਰਲ ਇਨ ਕੋਂਸਲ ਦੇ ਮੌਜੂਦਗੀ ਲਏਗਾ ਤੇ ਉਸਦੇ
ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਂਦਾ। ਯਾਦ ਇਹ ਸਿਹਦ ਨਾਮੀ
ਪੱਕਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਪਰ
ਇਸਦੀ ਅਨੁਸਾਰਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਹਦ ਨਾਮੀ
ਦਾ ਏਹ ਉਤਾਰਾ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ
ਜਾਵਾ ਹੈ ਮੰਜ਼ੂਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੋਹਰ ਤੇ ਦਸਖਤ }
ਸ਼੍ਰੀ. ਮਿਟਕਾਫ }

{ ਮੋਹਰ ਤੇ ਦਸਖਤ
{ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ

ਦਸਖਤ ਮੰਦੂ

ਕਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਸਟੇ ਕੋਂਸਲ ਦੇ ੩੦ ਮਈ
ਸੰ: ੧੮੦੯ ਈ: ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ ਜੋ ਅਤਿ

ਸ਼ਰੀਫ ਤਬੀਯਤ ਸੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ
 ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਅਕਾਲੀ
 ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤਕ ਕੱਲ ਬਾਤ
 ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ
 ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਲਾਘਾ ਕੀਤੀ । ਜਾਂਦੀ
 ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਮੋਹਰਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਨੇ
 ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਲੰਟੇ ਤੋਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ
 ਨੇ ਟਿਨਕਾਰ ਕੀਤਾ । ਫੇਕੜ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
 ਕਹਿਣੇ ਪਰ ਜੱਥੇ ਦੇ ਲੰਕਾਰ ਲਈ ਕੁਝ ਚਸਤ
 ਪ੍ਰਭਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਪਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਕੀਲ
 ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ।

ਟਮਟਮੇ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਜਾਣਾ

ਸੰਮਤ ੧੮੬੬ ਥਿਃ (੧੮੦੬) ਦੀਆਂ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਕੁਝਕੁ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਦਮਦਮੇ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਕੋਈ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਆਮ ਅਫਵਾਹ ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ ਹੀ ਪਸਰ ਗਈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਬੰਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਪਰ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸਮਾ ਲੈਣਗੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਗੂਆ ਨਾਲ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਬੈਠਾ ਠੰਹ-

*ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਥੇ ਬੁਨਜ਼ਾਰ ਅਫਵਾਹਾਂ ਬਹੁਤ ਮੌਖੀ ਤਰਾਂ ਆਮ ਫੈਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਰਾਜਾ ਤੇ ਪਰਜਾ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਨਿਕਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਜਦ ਪਟਨਾਲ ਦੀ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਲਈ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਇਆ ਸੀ ਤਦ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਰੋਲਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਏਹ ਕੰਮ

[ਬਾਕੀ ਨੱਟ ਭਾਈ ਦੇਖੋ ਸਫਾ ੫੨]

ਰਾਣ ਲਈ ਕਛਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਸਮਝ ਕੇ ਹਨੇਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਭੁਮਾਨੀਆਂ ਵੇਲਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਅਕਾਲੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਜਦ ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਤਿਰਿਕਤਾ ਨੇ ਉਹ ਹਲਾਰਾ ਖਾਧਾ ਕਿ ਆਖਿ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਪਰੋਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵੇਹਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿੰਡ ਚੌਕੀ ਦੇ ਲਾਜੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਤੀਬਰ ਭਰੇ ਲਾ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਰਸਤੇ ਆਦਿ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਕੱਲ ਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੱਟੇ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਸ ਅਵਧਾਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ

[੫੧ ਸਫ਼ ਦਾ ਭਾਗੀ ਨੋਟ]

ਬੰਧ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰ:੧੮੩੯ਈ: ਵਿਚ ਬੀ ਭੋਗਰਿਆਂ ਨੇ ਏਹਾ ਹੱਥ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਨ ਭੁਟਾ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੀ ਏਹਾ ਕੁਚਾਲ ਚਲਾਈ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇਗਾ।

ਇਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਜਥਾ ਜਦ ਇਧਰ ਨੂੰ
 ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਅਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵਹੀਰਾਂ ਪੱਤਰੇ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋ ਤੁਰੇ, ਇਸਤਰਾਂ ਇਸ
 ਜਥੇ ਦੀ ਏਮ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ
 ਵੱਧ ਨਿਕਲੀ, ਏਹ ਲੋਕ ਅਜੇ ਸ਼ੋਕੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ
 ਸਨ ਕਿ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਦੇ ਭੇਰੇ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਆਉ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪਏ। ਬਸ ਵੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ
 ਕਿਸੇ ਲੰਮੀ ਪੁਛ ਪੁਤੀਤ ਦੇ ਕੈਂਪ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ
 ਦਿਤਾ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਨਾਲ ਲਗ
 ਭਗ ਇਕ ਸੌ ਪੈਦਲ ਸਿਪਾਹੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸਨ,
 ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੈਂਪ ਪਰ ਇਸਤਰਾਂ
 ਟੁਟਦਾ ਭਿਠਾ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਚਿਹਰਾ ਹਥਿਆਰ ਪਕੜਕੇ
 ਬੜੀ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਕਰਨ ਲਈ
 ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਚੰਕੀਤਰਾਂ ਸੰਮ ਕੇ ਹੱਲੇ ਨੂੰ
 ਚੌਕਿਆ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਤੇ ਬੌਰਿਆਂ ਦੀ ਕਦ
 ਭੀਕ ਨਿਭ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਫੇਕੜ ਕਪਤਾਨ ਨੂੰ ਸਭੇ
 ਆਪਣੇ ਦਸਤੇ ਦੇ ਕੈਂਪ ਛੱਡਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ
 ਪਿਆ ਤੇ ਇਕ ਨਾਲ ਚੇ ਪਿੱਛੇ ਪੱਤੋਕੀ ਨਾਮੀ ਵਿਚ
 ਜਾ ਪਨਾਹ ਲਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦੇ ਹੀ ਹੱਲੇ
 ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੈਂਪ ਦੇ ਤੰਬੂ ਤੇ ਹੋਰ ਰਸਦ ਆਦਿ
 ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ, ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਘੇਰੇ

ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਥੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ।

ਠੀਕ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਏਹ ਭੀੜ ਭੜਿੱਕਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕੈਂਪ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਖਬਰ ਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਏ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ; ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸੀ ਵਕਤ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਕੌਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਸਤੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਤੋਰ ਦਿਤਾ। ਏਹ ਲੋਕ ਪੱਤੋਕੀ ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਉਪਰੋਂ ਕੌਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਦੇ ਆਣੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਚਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ, ਤਾਂ ਮਸੇਂ ਕਿਤੇ ਇਹ ਪਿੱਛੇ ਹਟੇ। ਇਸ ਰੋਲੇ ਵਿਚ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਦੇ ਛੇ ਸਿਪਾਹੀ ਕਤਲ ਤੇ ਉੱਨੀ ਫਟਕ ਹੋਏ* ਸੀ। ਅਕਾਲੀ

* ਇਸ ਰੋਲੇ ਬਾਬਤ ਏਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਰੋਲੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਅਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਅਯੋਗ ਵਰਤਾਵਾ ਸੀ, ਬੁਨਾਂਚਿ ਇਸਦੀ ਚੀਪੋਰਟ ਚੈਂਜੀਓਟ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਵੀ ਗਈ ਪਰ ਏਹ ਭੱਲ ਸਬੂਤ ਭੀਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਬਰਾ ਵੀ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਰੋਲੇ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਏਹਾ ਬੇਬੁਨਜਾਬ ਅਫਵਾਹ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਚਿਕਰ ਉਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

[ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ]

੫੫

ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਇਹੋ ਪਰਤਕੇ ਮੁੜ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ
ਆ ਗਿਆ।

ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜਦ ਇਸ ਚੌਲੇ ਦੀ
ਬਾਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ
ਇਸ ਚੌਲੇ ਦੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਭੇਡ ਤੇ ਉੱਚ ਆਚਰਨ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੀਆ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਸਕੇ,
ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਨਾਂ ਹੀ ਹੋਈ।

ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ
ਦੇ ਪੰਥ ਤੋਂ ਵੇਹਲਾ ਹੋਕੇ ਅਕਾਲੀ ਸਣੇ ਆਪਣੇ
ਜੱਬੇ ਦੇ ਅਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ ਹੋਇਆ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਵਲ ਮੜ ਪਿਆ।

ਜ਼ੋਕਿ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਜਥਾ
ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਦਲ ਲਈ
ਬਸਤ੍ਰ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਰਸਤੇ
ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਧਨਾਢ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦਾ ਅਕਾਲੀ
ਉਸ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਨੂੰ ਪਕੜ ਮੰਗਦਾ
ਤੇ ਜਥੇ ਦੀ ਲੋੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ, ਜੋ ਇਸ ਹੁਕਮ
ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਬਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਆ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਉਹ ਤਾਂ
ਕਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਘੁਮੰਡ

ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਮ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਵਿਚ
ਨਾਂਹ ਨੁਕਰ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਘਿੱਭ
ਉੱਤੇ ਜਾ ਹੱਲਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਜੇਹੜੀ ਜੇਹੜੀ ਥੀੜ ਦੀ
ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਆਪ ਲੇ ਕੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਵਰਤਾ ਦੇਂਦਾ।
ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ
ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗਰੀਬ ਤੇ ਨਿਰ-
ਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾਏ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ
ਥੋਲੇ ਥੋਲੇ ਵਿਚ ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠੇ ਜਾਂਦੇ।

ਇਕ ਭਾਂ ਕਪਤਾਨ ਵਾਈਟ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ
ਦੇ ਕਾਰਨ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸਤਰਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਚਹੱਦੀ
ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਿਨਦੀਵੀ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਨੇ ਦੀਆਂ
ਖਬਰਾਂ ਸੁਣਕੇ ਰੋਬੀਓਟ ਦੇਹਲੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਰ ਬੜਾ ਹੀ ਚੋਰ ਲਾਇਆ ਕਿ
ਜਿਸਤਰਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ
ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਕਾਲੀ
ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਰਸੂਖ ਤੇ
ਰਹੱਬ ਦਾ ਓਗਾ ਜਾਣੇ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟਾਲਾ
ਟੋਲਾ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬਾਦ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲੀਨੂੰ ਅਖਵਾ ਭੇਜਿਆ
ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਜਥੇ ਲਈ ਜਿਸ ਥੀੜ ਦੀ ਲੋੜ ਪਏ
ਓਹ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ਤੇ ਭਿਲਾਕੇ

[ਅਕਾਲੀ ਵੁਲਾ ਸਿੰਘ]

੫੭

ਵਿਚੋਂ ਲੇਲਾ ਫੁੱਲ ਏਵੇਂ । ਇਸਤਰਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਯਾਏ ਤੇ ਸਬੇ ਦੀਆਂ ਲੋਕਾਂ
ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਜਗੀਰ ਚੌਂਪੁਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਰਹਿਣਾ

[ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ
ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨ]

ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ
ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਜੇ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਤਿ ਬਹੁਰੀ
ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਨਬਰੇਂ ਚਿਹਲੇ ਕਰ ਜਾਈਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ
ਫੁੱਲ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਵਿਦੇਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ
ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ 'ਬਜ਼ਾਵਤ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,
ਤਾਂ ਪੱਕ ਜਾਣੇਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਅਤੰਤ
ਬਧੇ ਹੋਏ ਧਾਰਮਕ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਪੰਥਕ ਜੀਵਨ ਦੇ
ਦਰਦ ਭਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਮਾਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ
ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਾਂਗੇ।
ਭਾਵੇਂ ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਸੀਂ ਬੁਮਿਕਾ ਵਿਚ ਦਸ ਆਏ
ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੇ
ਉੱਚ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨ
ਅਨਮਤੀ ਤੇ ਵਿਦੇਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਸਲੀ
ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਢਾਹੇ ਅਵਾਣਪੁਣੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਯਾ ਭੁਲੇਖੇ

ਨਾਲ ਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਰੋਡ ਵਿਚ ਐਸਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਹੁਣ ਨਿਖੇੜਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਠਨ ਮੋਹਨਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਹ ਵਾਕਿਆ ਖੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਭੇੜੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਮਾਚਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਰੋਹਣ ਤੋਂ ਘਿਣਾ ਪ੍ਰਯਟਕੀਤੀ:-

- (੧) ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭੋਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਵਿਚਾਰੇ, ਨਾਸ਼ਕ ਤੇ ਵੱਢੀਆਂ ਬਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਦੇਣੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧੜੇ ਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਵਿਚਾਰਨਾ।
- (੨) ਮਿਸ਼ਰ ਯੋਗਾ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਮਨ ਭਾਵਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ।
- (੩) ਇਸੇ ਮਿਸ਼ਰ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਚਰਚਾਰ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਦੇ ਜਾਣਾ।
- (੪) ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਹਬਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਝੁੱਟ ਪੁਆਫ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰੋਹਣਾ।
- (੫) ਕੌਰ ਭੋਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਚਿਲ

ਬਦ ਬਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ।

(੬) ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਤੇ ਬਾਤੀ ਮੁਆਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭੋਗਰਿਆਂ ਤੇ ਬਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਦਖਲ ਦੇਣਾ, ਤੇ ਹੋਰ ਸੈਂਕੜੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੀਤੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ।

(੭) ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਚਿੰਤਕ ਸਰਦਾਰਾਂ ਤੇ ਧਰਮੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਗਿਰਾਂਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਆਦਿ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਖਤ੍ਰੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸਿਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਕਈ ਕੁ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਅਟੱਲ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬੂਤ ਭੋਗਰਾ ਗਰਦੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਿਸਤਰਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਪੋਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਆਪ ਆ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਸ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਵਾਏ ਆਪ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੇ ਸੱਚੇ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਇਸ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧੇ ਲਹੌਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਥੋਂ ਸਦ ਭੋਗਰਿਆਂ ਤੇ ਬਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ

ਕਰੋਰ ਆਉਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੇਸੀਆਂ
 ਬਾਬਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਕਿ ਕਈ ਚਿਨਾਂ ਤੱਕ ਅਕਾਲੀ
 ਜੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਛੇਕੜ
 ਇਕ ਇਨ ਬਦੇ ਬਦੀ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾ ਰੜੇ ਤੇ
 ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਤੇ ਕਜਾਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ
 ਅੱਗੋਂ ਸੁਕੇ ਆਚਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਚੇ
 ਜਬ ਲੰਗਰ ਲਈ ਦਰਸ਼ਨ ਭੇਟ ਅੱਗੇ ਰੱਖੀ ਤਾਂ
 ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੇ ਵਿੱਚ ਏਹ
 ਕੇਹਕੇ ਸੋਕੋਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ! ਆਪ
 ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਢੋਗਰੇ ਤੇ ਬਾਹਮਣਾਂ ਦੇ
 ਹਥੀਂ ਮੱਧ ਕੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ,
 ਸੋ ਏਹ ਤੁੰਕਾ ਪੰਥ ਲਈ ਚਾਵਾ ਹਾਨੀ ਕਾਰਕ ਹੈ,
 ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪੰਥ
 ਦਾ ਮਾਲੀ ਬਾਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਇਸ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ
 ਪੰਥ ਦੇ ਕੁੱਝੇ ਵੰਗੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹੋ।
 ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਏਹ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਲਹੂ
 ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਢੋਹਲੇ ਪਰ ਫਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੇ ਜਾਏ।
 ਜੇਕਰ ਆਪ ਆਪਣੇ ਇਸ ਤੁੰਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦ-
 ਲੋਕੇ ਤਾਂ ਲਓ ਅਸਾਡੀ ਏਹ ਛੇਕੜੀ ਰਤੇ ਹੈ, ਆਪ
 ਜਾਣੋ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਕੰਮ।

ਹੋਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਗੱਲ

ਥਾਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਠੰਢੇ ਮਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ, ਪਰ ਏਹ
ਥੱਲ ਬੜੇ ਛੋਕ ਨਾਲ ਲਿਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ
ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਣ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੁਬ ਢਿੱਲਾ ਜਿਹਾ ਦਿਸਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਥੱਲ
ਨਾਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਪੁਰਾ
ਕਰਨਾਂ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਸਾਫ ਪੁੱਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੁਰਾ
ਨਾਂ ਉਤਰ ਸਕਿਆ।

ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਬਿਨਾਂ
ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਪਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਹੌਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ
ਦਿਤਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤਾ ਏਹ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖ
ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਹੈ,
ਉਸਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀਹ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ
ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤੇ ਇਥੋਂ
ਉਸੇ ਦਿਨ ੧੧ ਭਾਦਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੮੭੧ ਵਿਚ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ
ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਵਲ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।
ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਜਦ ਸੁਣੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ
ਦੇ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਵਲ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਕੀਲ
ਜੋ ਉਦੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਇਆ
ਜੋ ਉਸਦਾ ਕੇਵਲ ਵੇਹਮ ਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਇਸ ਵਿਛੇ
ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਏਜੰਟ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਕਈ ਰਪੋਟਾਂ ਭਜੀ-
ਆਂ, ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਸਿੱਧੇ

ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ।

{ ਕੌਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ
ਕੋਲ ਪਨਾਹ ਲੈਣੀ }

ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕੁਝ ਚਿਨ ਹੀ ਖੀਤੇ ਸਨ ਕਿ ਦੇਵ ਨੇਤ ਲਾਲ ਬਾਹਬਾਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪਸਿੰਘ ਜੀਂਦ ਦੀ ਬਾਬੇ ਰਿਆਸਤੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤੀ ਭੇਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਖਟ ਪਟੀ ਪੈ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਦ ਖਬਰੇ ਵਿਚ ਡਿਠਾਤੇ ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ੧੬ ਅਸੂ ਸੰਮਤ ੧੮੭੧ ਵਿਃ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਪੁਜਾ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਜਾ ਪਨਾਹ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤਈਂ ਅਤਯੰਤ ਮਜ਼ਲੂਮ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਦਰ ਜੋ ਸਦਾ ਲੋਕਵੰਦਾਂ ਤੇ ਦੀਨਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਇਸਨੂੰ ਥੀ ਬੇਆਸਰੇ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਠੇਹਰਾਇਆ। ਇਸ ਕਲ ਦਾ ਅੰਕ੍ਰੇਸ਼ੀ ਸਵੀਰ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਬਾਦੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਚੁਰਬਾਂਟੀ ਦੇ ਆਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਰੁ ਘਰ ਦੀ, ਸਰਨ, ਆਏ ਨੂੰ, ਧਿੱਕਾ, ਦੇਣਾਂ, ਬੀਰਤਾ ਦੇ

ਪਾਵਨ ਭਾਵ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਮਝ ਕੇ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਫਜ਼ਾਨ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਕੀਰ ਲੋਕ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਸਫੀਰ ਚਾ ਰੈਂਹਦਾ ਚੰਹਦਾ ਸੁੱਕ ਬੀ ਅਕਾਲੀ ਥਾਬਤ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਬਹੁਰ ਅੰਗ੍ਰੇਬੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਖੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਥਾਬਤ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸਤਰਾਂ ਹੋਸਕੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮੰਗਾ ਲਵੋ। ਇਧਰ ਕੁਝ ਅੰਗ੍ਰੇਬੀ ਫੌਜ ਇਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਵੱਲ ਭੇਜੀ ਗਈ।

ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਜੇਹਾ ਕੁ ਅਸੀਂ ਉਤੇ ਚਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਦਫਤਰਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹਤ ਦਾ ਕੰਮ ਸਭ ਦਾ ਸਭ ਅਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਸਦਾ ਕੰਢੇ ਦੀ ਚਰਾਂ ਸੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਚੁਭਦੀ ਰੈਂਹਦੀ ਸੀ, ਇਸਸਮੇਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਮੋਲਕ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਇਕ ਭੁੰਘੀ ਕਾਂਦ ਚੀਦਕੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਬਤ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਕੰਹ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਨਬੁਰੀ

ਨੇ ਲਈ ਕਿ ਚਲੇਰ ਦੇ ਕਿਲਾਦਾਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ
 ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੁਲਾ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ
 ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਸਤਰਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ
 ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ
 ਲਈ ਦੀਵਾਨ ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਪੁਰ ਫੌਜਾਂ ਲੈਕੇ
 ਅਕਾਲੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਲਾਲ ਲਿਆਵਣ
 ਲਈ ਮਈ ਸੰਨ ੧੮੧੫ ਨੂੰ ਹੋ, ਉਰਿਆ, ਪਰਲੀਵਾਨ
 ਦੀ ਹੋਰਾਨਗੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹਦ ਨਾਂ ਰਹੀ ਸਦ ਮਾਧੋ
 ਰਾਲ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ
 ਅਕਾਲੀ ਕੁਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ
 ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਅੱਜੋਂ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਚਮੀਲ
 ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਧਾਵੇ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਬਿਨਕਾਰ ਕੀਤਾ।
 ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੁਲਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ
 ਬਲੀ ਜੋਧੇ ਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਪਰ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਵੀ
 ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾਵਾਂਗੇ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ ਭੀ

ਜਿਥੇ ਸਯਦ ਮਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਦਾ ਟਿੱਕਾ
 ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ
 ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਫੌਜ ਦੇ ਨਾਹਿਰ ਲੈ ਆਇਆ ਤਾਂ
 ਕੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇਖੋ ਸਭ ਲਿਖਣ ਕਿੰਦਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ
 ਪੰਜਾਬ ਹਿਸਤਰੀ ਪੰਨਾ ੨੩੧ ਮੁਕਾਮ ੨੩੧

ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਦੇਣਾ ਪਏ। ਚੰਡੇਕਸ ਮਠਾਰਾਜਾ ਚਲਾਜੀਤ
 ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਅਦੁਤੀ ਸੁਖਮਠਾਈ
 ਉਂਤੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਅਮਿੱਤ ਪਿਆਰ ਉਂਤੇ ਕੀਤਾ। ਜੀਤੀ
 ਉਂਤ ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਪਰ ਬਹੁਤ ਪਛਤਾਏ ਤੇ
 ਉਸੀ ਵਕਤ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਲਈ ਜਹੂਰੀ
 ਕੁਕਮ ਚੇਸਵਾਇਆ। ਫੇਰ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ
 ਜੋਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾਇਆ, ਜੋ ਅਕਾਲੀ ਜੀ
 ਦੇ ਸਨੇਹੀ ਸਨ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਬਾਬਾ
 ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਜਿਸਦਰਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਆਪ
 ਜਾ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੋਲ ਲੈ ਆਵੋ, ਤੇ ਸਾਫ਼
 ਵੱਲੋਂ ਉਸਨਾਲ ਪੁੱਛ ਕਰੋ, ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ,
 ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਸਿਰ ਮੰਨੇ ਤੇ
 ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ

ਇਸ ਤੋਂ ਅਕਾਲੀ ਕੁਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਮ
 ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਧੇ ਪਿਆਰਦਾ ਤੇ ਉਸਦੇ
 ਦੁਬਾਰੇ ਦਾ ਸੋਖਾ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ
 ਲਈ ਕਈਨੁ ਸਿਖ ਕਸ ਦੇ ਕੁਝੇ ਵੇਰੀ ਅਕਾਲੀ
 ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਣ ਕਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ
 ਕਿਹਾ ਸਤਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕੁਝੇ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ
 ਆਪਣੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਵਿਖੇ ਨਾਮੁਕਾਮ ਰਹੇ।

ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿਤਾ ਉਂ ਬੋਹੜੇ ਚਿਨਾਂ ਵਿਚ
ਹੀ ਮੁਕਤਸਰ ਜੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ
ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਠਾਲ ਮਿਲੇ। ਵੇਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ
ਦਾ ਆਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਹਾ ਸੁਣਾਇਆ। ਅਕਾਲੀ
ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਠਾਲ ਭਾਤੀ ਵੇਰਤਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੀ
ਕਿ ਕਿਸੇ ਥੱਲ ਦੀ ਵਿਚ ਕਰਦੇ, ਜਦ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ
ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਇਸਤੋਂ
ਬਚਣੇ ਦੀ ਪੁੱਤੋਗਿਆ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ
ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਠਾਲ ਪੰਥ ਸੇਰਾ ਲਈ ਓਧਰ ਨੂੰ
ਮੁੜ ਪਏ।

ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਜੀ ਪਹੁੰਚਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਬੋਹੜੇ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ
ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸੀ ਵਕਤ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਆਪ ਦੇ
ਮਿਲਣੇ ਨੂੰ ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਢਾਢੇ ਪਜ਼ਾਰ
ਅਤੇ ਸਤਕਾਰ ਠਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ। ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ
ਜਦ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ
ਤਾਂ ਆਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ ਹੋਏ, ਤੇ ਉਸੀ ਵਕਤ
ਸਣੇ ਕਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣੇ
ਆਏ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਭਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ
ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ, ਤੇ ਸਭੇ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਸਾਰੇ

ਹਥਿਆਰ, ਪੰਜਾਹ ਘੋੜੇ, ਦੋ ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਚੌਪੀ ਸਾਰੀ
 ਬਸਤ ਆਦਿ ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਦੀ ਭੇਟ। ਕੀਤੀ।
 ਲੰਗਰ ਦੀ ਸ਼ਾਕੀਰ ਹੋਰ ਵਧਾਈ ਤੇ ਭੋਰੇ ਦੇ ਨਾਲ
 ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਨਾਂ ਬਣਵਾਨ ਦਾ ਹੁਕਮ
 ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ
 ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਚਾ
 ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀ
 ਪਿਛਲੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਕਾਲੀ
 ਫੂਲ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੁਆਨ ਤਿਆਰ
 ਬਰ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੧੨ ਸੌ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹੇ
 ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪੈਦਲ ਸਨ।

ਇਸ ਪਰ ਵਿਚਾਰ:-

ਮੁਆਮਲੇ ਮੰਬੀਧੀ ਜੋ ਅਸਲੀ ਯਤਨ ਸੀ ਉਹ
 ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ
 ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਯੱਥਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ
 ਹੱਥ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਉਪਰ ਲਿਖੀ ਵਿਧਿਅਾ ਨੂੰ
 ਵਿਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
 “ਬਾਗ਼ੀ” ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ “ਸੁਭ ਚਿੰਤਕ” ?

ਨਹਿਚ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਫੂਲ ਭੋਕ
 ੧੬੫ਵੀਂ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਲਾਕਾ ਮੁਲਤਾਨ, ਭਾਵਲਪੁਰ

ਤੇ ਸਿੰਧ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੇਤਰ ਸੰਮਤ ਬਿ: ੧੮੭੩ ਮਤਾਬਕ ਸੰਨ ੧੮੧੬ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਵੇਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਆਏ, ਤੇ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਟੇਹਲੇ ਲਈ ਭਾਰੀ ਗੱਫਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸਦੇ ਬੋਹੜੇ ਇਨ ਬਾਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਜੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਚਪੋਟਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਕਿ ਇਲਾਕਾ 'ਭੱਖਰ' ਤੇ 'ਲੀਏ' ਦੇ ਨਵਾਬ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮੀਰ ਹਾਫਿਜ ਅੰਮਦ ਖਾਨ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਕੱਢਕੇ ਆਪ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਤਾ ਬਾਗੀ ਹੋ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਅਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਰੱਖਤ ਉੱਤੇ ਅੱਤ ਦਾ ਕੇਹਰ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਸ਼ (ਆਕੀ) ਯਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲ ਦੇ ਬੰਨੇ ਸਾਣੂੰ ਸਨ, ਕਿ ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਸਖਤੀ ਦੇ ਕਦੇ ਅਸਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੋਹਦੇ, ਤੁਰਤ ਇਕ ਤਾਹਬੀਰੀ ਮੁਹੰਮ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲਵਾਲੀਏ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੇਠ ਤਿਆਰ

ਕਰਦੇ ਚਰਿਆ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ
ਆਪ ਖੁਦ ਸਰਰੀ ਪਬੰਧ ਲਈ ਬਲੀ (ਖੁਸ਼ਕੀ)
ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਦੇ ਆਪਣੇ ਦਸਤੇ
ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਨਗੜ੍ਹ ਆ ਮਿਲਣ ਦਾ ਕੁਰਮਭਾ
ਸੋਧਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਜਦ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਵਕੀਲ ਮੀਰ
ਹਾਵਿਜ ਅੰਹਮਦ ਖਾਨ ਵਲ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਲਾਕੇ
ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਦਾਖਲ ਕਰਕੇ ਤਾਇਤ ਕਬੂਲ
ਕਰੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਕਾਫੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ।
ਪਰ ਸ਼ੁੱਕਿ ਹਾਵਿਜ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜਹਾਦ
ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਸਵਾਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ
ਉਹ ਏਲਚੀ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਤੇ
ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਆਲੇ ਟਾਲੇ ਕਰਦਾ
ਰਿਹਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ
ਲਿਆ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੀਰ ਦੇ ਕਿਲੇ 'ਖਾਨਗੜ੍ਹ'
ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਦਿਤਾ, ਅੱਥੋਂ ਮੀਰ ਦੇ ਲਬਕਰ ਨੇ ਥੀ
ਕਿਲੇ ਵਿਚੋਂ ਹੱਛਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ
ਜਦ ਕਿਲੇ ਦੀ ਵੱਡੇ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਚੌਕੀ ਦੇਖੀ ਤਾਂ
ਉਸੀ ਵਕਤ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਚੋਂ ਕੁਸ਼ਕੂ ਸਿਰ
ਕੱਢਦੇ ਸੁਰਮੇਂ ਵਖ ਕੱਢਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ
ਕਿ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਪੇੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਅੰਬਰ ਟੱਪ ਵਜੋਂ, ਤੇ

ਜਾਇਆਂ ਹੀ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਵੇ, ਅਸੀਂ
 ਆਪ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿੱਚ ਤੁਸਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਂਗੇ। ਹੁਕਮ
 ਦੀ ਬੇਰੀ ਸੀ ਕਿ ਤੁਰਤ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘ ਪੈਰੀਆਂ
 ਲੈਕੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਟੱਪ ਪਏ, ਅਗੋਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ
 ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਨਿਰਾਲੀ
 ਤਰਜ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੋ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਸਰਬ
 ਲੋਹ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਵਸ਼ੋਲ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਦੁਮਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰ, ਜੋ ਇਸਲੀ ਰਤ ਚਮਕ
 ਰਹੇ ਸਨ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਏ ਘਬਰਾਏ, ਤੇ ਜਿਧਰ
 ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਲਛਾ ਭੱਜ ਨੱਠੇ। ਅਕਾਲੀਆਂ
 ਨੇ ਇਸ ਬੌਰੇ ਜਹੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਨਹੀਂ
 ਰੁਕਾਇਆ; ਸਰ ਪੱਟ ਅੰਦਰੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੇ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੀਰ ਮੁਕ਼ ਆਪਣੇ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਅਕੱਲਾ
 ਕਰਕੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਆ ਭਟਿਆ, ਪਰ ਹੁਣ ਬਾਹਰ
 ਵਲੀ ਹੋਜ ਥੀ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥੋਂ
 ਹੱਥ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਮੀਰ ਦੇ ਚਤੀਜੇ
 ਜਹਾਨਦਾਦ ਖਾਨ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ
 ਆਸਿਓਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਘੇਰਿਆ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ
 ਇਸਲੀ ਵੈਰੀ ਦੇ ਯਤੀ ਤੇ ਖਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਰਕੇ
 ਟਾਕਰੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰਬਿਅਤ ਅਕਾਲੀ ਧੁਨਾਂ
 ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਖ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਤੁਰਤ ਲਈ

ਵੇਲਤੀ ਖੀਡੀ + ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਫੇਰੀਓ
 ਘੱਟ ਅੰਗਮਧ ਕੱਟ ਤੇ ਜਾ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ, ਰਾਇਓ
 ਅੰਗਮਧ ਖਾਨ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਇਤਥਾਰੀ ਲਾਭਕਰ
 ਓ ਇਸੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸੀ, ਤੇ ਏਹ ਭਿਲਾ ਕੁਝ
 ਖਾਨਗਯੂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਥਾਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸਦੇ
 ਵੱਡੇ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਿਆਲਾ ਚਿਨ ਲੱਭੇ, ਤਿੰਨ ਦਿਨ
 ਖੁਥ ਭਟ ਕੇ ਰਣ ਚੱਤਾ ਰਿਹਾ ਫੇਕੜ ਚੋਥੇ ਦਿਨ
 ਦਸ ਅਪਰੇਲ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਸਦੀ
 ਅੱਥ ਵਿਚ ਕਿਲੇ ਦੀ ਇਕ ਥਾਹੀ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ
 ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੰਗਾਂ ਪੁਟਣੇ ਤੇ ਲਾ
 ਚਿਤਾ, ਜਦ ਚੋਖੀ ਸਾਰੀ ਥਾਂ ਪੁਟੀ ਕਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ
 ਓ ਕਈ ਕੁਪੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਦਫਾ ਚਿਤੋ,
 ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਕੇ ਪਲੀਤਿਆਂ ਨੂੰ
 ਅੱਥ ਲਾਈ ਕਈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਲੇ ਦੀ ਥਾਹੀ
 ਚੋਥਾਂ ਆ ਪਈ। ਲਾਭੇ ਦਾ ਚੋਥਵਾਂ ਦਸਤਾ ਤੇ ਇਸੇ
 ਉਥੀਕ ਵਿੱਚ ਸੀ ਬੱਟ ਅੰਦਰ ਜਾ ਧਸਿਆ, ਤੇ
 ਓਹ ਉਲਥਾਰ ਚਲਾਈ ਕਿ ਪਲੇ ਪਲੀ ਵਿੱਚ
 ਲੱਥ ਤੇ ਲੱਥ ਚਲੂ ਕਈ। ਮੀਰ ਅੰਗਮਧ ਖਾਨ ਤੇ
 ਖਾਨ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਹੀ ਖਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਿਥਾਂ ਤੋਂ
 ਆਕਰਾ ਤੁਰਦੀ ਵਿਚ ਕਿਲੇ ਤੋਂ ਫੌਜ ਚੱਠੇ ਕਰਕੇ
 ਫੇਰ ਅੱਥੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖਾਓ ਨਹੀਂ ਮੀਰਿਯਾ, ਕਿ ਵਿਚ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਫੌਜਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਦੂਤਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਉਸ ਵਕਤ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਚ ਬੱਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਫੌਜੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਜਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਕੋਲ ਭੇਜਵਾਇਆ ਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਭਾਰੀ ਖਬਰ ਸੁਣੇ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਦਾਖਲ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀਜੀ ਨੇ ਮਾਫੀ ਮਨਸੂਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕਈ ਚਰਚੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਮਾ ਲਿਖਾ ਲਿਆ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਲਹੌਰ ਵਰਗੇ ਵਲੋਂ ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸਦੇ ਦੋਹੇਂ ਕਿਲੇ ਮੁੜਕੇ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲੀ ਦੂਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਆ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਭਾਰੀ ਫਤੇ ਤੇ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਕੇ ਅਕਾਲੀਜੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਥੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਇਲਾਕਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੱਲ ਜਾ ਕਸ਼ਾਈ ਕੀਤੀ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਖਾਨ ਦੇਹਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੀਤੀਆਂ

ਸੀਨਿਆਂ ਵੱਧਿਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਇਸਦੇ
 ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਰੋਈ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੇ ਮਾਲ ਨੂੰ
 ਆਕਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ, ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ
 ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਸੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੜੇ ਹੀ ਈਨ ਤੇ
 ਆਤੁਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਹ ਨਿਰਾ ਜਮ ਦਾ ਰੂਪ
 ਸੀ। ਸੈਂਕੜੇ ਪਤਵੰਤੇ ਮਹਾਜਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਸ ਨੇ
 ਉਜਾੜੇ ਸਨ ਤੇ ਕਈਆਂ ਬੇਦੋਸਿਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੇ
 ਇਸਈ ਬੇਤਰਸ ਛੁਰੀ ਫਿਰ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ
 ਸਾਹਿਬ ਜਦ ਖਾਨ ਗੜ੍ਹ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਵਿਧਵਾ
 ਤੇ ਬੇਗਿਰਤ ਯੁਭੀਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਰਾਂ ੨
 ਵੇ ਦੁਖ ਖੁਗਟ ਕੀਤੇ ਸਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਕਠੋਰ
 ਤੋਂ ਕਠੋਰ ਦਿਲ ਦੀ ਮੋਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ
 ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਅਤੀ ਦਿਲ ਚੀਰਦਾ ਸੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ
 ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਐਹਮਦ ਖਾਨ
 ਹਾਕਮ ਬੰਗ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਭਾ ਦੇਣ ਲਈ
 ਉਧਰ ਤੋਰਿਆ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ
 ਪੈਂਦੇ ਹੱਥ ਹੀ ਬੰਗ ਦਾ ਕਿਲਾ ਘੇਰ ਲਿਆ ਤੇ
 ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਹੀ ਲਕਾਈ ਦੇ ਬਾਗ ਇਕੋ ਧੜੇ ਨਾਲ
 ਐਹਮਦ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਲਹੌਰ ਭਿਜਵਾ ਦਿਤਾ
 ਤੇ ਇਸਦਾ ਜਾਗਾ ਇਲਾਕਾ ਜੋ ਚਾਹਲੋਂ ਸਲਾਨਾ
 ਆਈਏ ਦਾ ਸੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ॥੨॥

ਇਸੇ ਲਈ ਦੇ ਕੁਸੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਦਾਰ
ਸਰਦਾਰ, ਵੱਡੇ ਸਿੰਘ ਆਹਲਵਾਲੀਆ ਸੀ, ਸੰਯੁਕਤ
ਦੇ ਉੱਚ ਦੀ ਇਲਾਕਾ ਤੇ ਕੋਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਜਬ
ਅਲੀ ਖਾਨ ਦਾ ਜਾ ਵੱਡੇ ਕੀਤਾ, ਰੱਜਬ ਅਲੀ ਨੂੰ
ਕੰਦ ਕਰਕੇ ਲਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਇਸਤਰੀ ਦੇਹ
ਦੇਵੇਂ ਦਸਤੇ ਬਿਜੇ ਦੇ ਨਿਯਾਨ ਉਭਾਂਦੇ ਹੋਏ ੭ ਜੇਠ
ਸੰਮਤ ੧੮੭੩ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ।

ਨੂੰ ਸਭ
ਉਸਦੀ ਕੀ
ਇਹ ਨਿਯਮ
ਜਿਹਨਾਂ
ਜਿਹਨਾਂ

ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਫਤੇ ਦਾ ਸੋਹਰਾ

[ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ]

ਸੰਮਤ ੧੮੭੪ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਜਦ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ਫਰ ਖਾਨ ਮੁਲਤਾਨ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਮਾਲੀਆ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਆਕੀ ਹੁੰਦਾ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਦੀਵਾਨ ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਤੇ ਭੁਵਾਨੀ ਦਾਸ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੇਠ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਚਾ ਭੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਤੋਰੀ, ਇਸ ਫੌਜ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਦਿਤਾ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਿਕੀਆਂ ਵਢੀਆਂ ਲਕਾਈਆਂ ਥੀ ਹੋਈਆਂ ਪਰ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸੁਸਤੀ ਨੇ ਬੇ ਪਰਵਾਹੀ ਦੇ ਭਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਫਤੇ ਕਰਨਾ ਖਰਾ ਐਖਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਲਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਨਵਾਬ ਦਾ ਲਖਕਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਲ ਪਾਕੇ ਐਸਾ ਚਪੌਲ ਮਾਰਦਾ ਕਿ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕਟਣ ਵਢਣ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ

ਰਸਦ ਰਸਾਨੀ ਲੁਟਕੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵਸਦਾ
 ਜਾ ਲਕੌਰੇ ਹੱਥ ਅੰਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਥ ਲਾ ਜਾਂਦੇ ਤੇ
 ਇਹ ਸੁਖ ਬਹਿਣੇ ਆਗੂ ਅੰਬਾਂ ਮਲਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ।
 ਇਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਪੇਲਾਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਘੋਰਾ ਉਠਾ
 ਲਿਆ ਉਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਸੁਭ ਕੇ ਲਹਿਰ ਆ ਵਜੋਂ।
 ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯਾਲਾਂ
 ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਏ ਤੇ
 ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ
 ਬਾਬ ਬਖਸ਼ ਪਾਈ। ਦੀਵਾਨ ਭਵਾਨੀ ਰਾਜ ਨੂੰ
 ਜਿਸ ਨੇ ਬਹਿਰ ਦਾ ਘੋਰਾ ਉਠਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ
 ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ੧੦੦੦੦ ਰੁਪਯਾ ਜ਼ਰੀਮਾਨਾ
 ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ
 ਹਟਾਇਆ ਗਿਆ।

ਏਰਿ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੀ ਇਸ ਹੇਠੀ ਨੂੰ ਜੋ
 ਨਦਾਨ ਅਥਸਰਾਂ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਈ
 ਸੀ ਕੁਝ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਆਪ ਨੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ
 ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ੨ ਤਰਾਂ
 ਵੱਡੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਸਮਿਲਤ ਕਰਨ
 ਲਈ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਅਰੰਭ ਦਿਤੀਆਂ,

ਮਰ ਮਾਮ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਫ਼ੈਦ ਨਾ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ
 ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਉਭੀਰ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਮਾਮ ਦੇ ਮਹੀਨੇ
 ਬੜਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਰਾਜੀ ਬਾਈ ਹੋ ਗਏ ਤੇ
 ਇਸ ਤੋਂ ਬੜੇ ਇਨ ਕਾਬ ਹੀ ਅਰਥਾਤ ੧੮ ਮਾਮ
 ਸੰਮਤ ੧੮੭੪ (ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੮) ਨੂੰ ੨੫੦੦੦ ਰੌਸ
 ਦਾ ਕਲਕਾਨ ਦਲ ਸਾਹਬਾਬਾ ਖਕੜ ਸਿੰਘ ਤੇ
 ਬਰਸੰਥ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਦੀ ਸੌਂਪਣੀ ਵਿਚ
 ਮੁਕਾਬਲ ਕਲ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ।

ਅੰਛੇਨਕਾਬ ਮੁਬੱਰਕਾਨ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜੇਈਆਂ
 ਪਲ ਪਲ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਕਲ ਅੱਖਾਂ ਲਾਈ ਬੈਠਾ
 ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀਆਂ
 ਰਾਬ ਦਿਨ ਇਕ ਕਰਕੇ ਕਰ ਲਈਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ
 ਕਿਲਿਆਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਕਰੀ
 ਨਾਂ ਕਈ, ਹੁਣ ਜਦ ਰੌਸ ਦੀ ਬਰੂਈ ਦੀ ਖਬਰ
 ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜ ਸਹਾਈ
 ਲਗਾਈ ਲਈ ਖਜ਼ਾ ਕਰ ਚਿਤਾ ਤੇਜ਼ੂਰ ਚੂਰ ਤਕ
 ਸਾਹੋਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮੋਲਕੀਤਿਸ਼ਵਾਰੇ ਮਹਾਰਾਜੇ
 ਕਰਾਈ ਲਈ ਸਬਬ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਫੈਲਾਇਆ, ਜਿਸ
 ਕਰਕੇ ਨਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤੀ ਵਿਚ ਆਸਿਆਂ ਦਾ
 ਨਕਾਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਰੋਚ ਜਮਾਂ ਹੋਣਾ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ।

• ਸਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਕੁਤਾਬੀ •

ਇਕ ਘਰ ਸਦੀ ਦੌਰ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹਿਲੇ
 ਖਾਨ ਬੰਦੂ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਨ ਦੇ ਕਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰ
 ਲਿਆ, ਤੇ ਦੋ ਤਕੜੀਆਂ ਲਕੜੀਆਂ ਦੇ ਬਾਦ
 ਦੋਵੇਂ ਕਿਲਿਆਂ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮ ਗਿਆ
 ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਹੁਣ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਵਜ਼ੀ ਆਈ,
 ਜਿੱਥੇ ਨਵਾਬ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਸਮੇਤ 20000
 ਵੀਰ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਤੇ ਜ਼ਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ੇਹਰ ਤੇ
 ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਪੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰੀ ਤੋਂ ਬਗਾਣ ਲਈ ਸਭ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ
 ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਕ ਖੁਲ੍ਹੇ
 ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਮੌਰਚੇ
 ਕਰ ਰਖੇ ਸਨ ਅੱਗੇ ਵਧਣੇ ਤੋਂ ਰੋਕਣੇ ਦਾ ਬੌਰ
 ਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮੌਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਧੁਆਂ ਧਾਰ
 ਵਾਲੇ ਬਾਜ਼ੀਆਂ, ਪਰ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵਲ ਤੋਂ ਇਸਦਾ
 ਕੁਝ ਕੀ ਅਸਰ ਨਾਂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਏਹ ਬਗਾਬਰ
 ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਗਏ। ਉਸ ਬਿਨ ਇਥੇ ਕੜੀ ਢਾਹੀ
 ਲਕੜੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਨੁਕ-
 ਸਾਨ ਬਰਾਬਰ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਢਲਣ ਦੇ ਲੋਪ
 ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਜ਼ਾਬੀ ਮੈਦਾਨ ਖਾਲੀ ਛੱਡਕੇ ਲੋਪ
 ਹੋ ਗਏ। ਉਨੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਤਾਨ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ
 ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਗਏ। ਉਨੀ ਵਜ਼ੀਰ ਬਹਿਰ

ਨੂੰ ਘੀਰੇ ਵਿਚਾਰੇ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਭਰਾਂ ਪਲਿਸਿਆਂ ਵਲੋਂ
 ਥਾਂਥੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਥੀੜਕੇ ਲਏ ਸਹਿਰ ਤੇ ਥੋਲੇ
 ਸ਼ਾਹਸਾਹਿਤਾਂ ਨਵਾਜ ਮੁਸਵਰ ਖਾਨ ਨੇ ਥੀ ਭਰਿਓ
 ਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਸੀਲ ਪਰ ਜੋ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ
 ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਥਾਂਥੀ ਥਾਂਥੀ ਤੋਪਾਂ ਸੋਢੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
 ਸਨ। ਪੰਜ ਦਿਨ ਬਰਾਬਰ ਖੁਲ੍ਹਵੀਂ ਲੜਾਈ ਹੋਈ
 ਰਹੀ। ਫਿਰ ਦਿਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਵਸਤੇ ਨੇ
 ਲਹਿੰਦੇ ਵਲੋਂ ਸਹਿਰ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ
 ਸਖਤ ਅੱਗ ਦੇ ਵਸਤੇ ਕਰਕੇ ਨਾਸ਼ਾਮ ਪਿਛੇ
 ਹਟਣਾ ਪਿਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੁੜ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ
 ਗਿਆ ਪਰ ਸਿੱਟਾ ਕਲ੍ਹ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ।
 ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਖਜ਼ਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਰੇ
 ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਠੇਹ-
 ਚਾਈ ਕਈ ਕਿ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਵਸੀਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
 ਬਹੁਤ ਭਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਵਸੀਲਾਂ ਨੂੰ
 ਚਿਭਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਈ ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਸਖਤ ਮੋਹਨਤ
 ਦੇ ਬਾਦ ਸੁੰਗਾਂ ਰਿਖਾਰ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ
 ਭਰ ਫੀ ਯਕ ਹੋਰੇ ਚਮਕਾਏ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਦੀ
 ਪੀ ਫੇਰ ਮੀ ਕਿ ਦੇਖ ਨੇਤ ਨਾਲ ਉਪਰੋਂ ਅੱਗ ਨ
 ਚੜ੍ਹ ਮੀਂਹ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਮੋਲੇਧਾਰ ਵਸਿਆ
 ਪੀਰ ਭਰੀ ਤੇ ਭਾਗ ਹੀ ਭਾਗ ਚਲੀ ਧੋਰਾਂ ਲੱਗੀ।

ਭਾਈਲ ਭੀਆਂ ਸੁਰੰਕਾਂ ਜੋ ਪੁਟੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ,
 ਖਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਕਈਆਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਈ
 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਵਿਅਰਥ ਕਈ। ਮੀਂਹ ਦੇ ਬੰਦ
 ਹੋਣੇ ਪਰ ਬਾਹਰਾਂ ਦੇ ਨੇ ਮੁੜ ਸੁਰੰਕਾਂ ਲਾਉਣ ਦਾ
 ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਜਿਸਦੀ ਛੇਤੀ ਤਾਮੀਲ ਕੀਤੀ ਕਈ।
 ਅਭਾਸੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਪਲੀਤੇ ਢਾਕੇ ਕਢੇ ਤਾਂ ਤਿੰਨ
 ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਫਸੀਲ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਾੜ ਪੈ ਕਢੇ,
 ਪਰ ਮੁਢਲੇਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖਬਰ ਹੋ ਜਾਣ
 ਕਰਕੇ ਬਾਹਰਲੀ ਫੌਜ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ
 ਹੀ ਨਵਾਬ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਪਾੜਾਂ ਨੂੰ
 ਰੋੜ ਫਰੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰ ਕੇ ਮੁੜ ਪੱਕੀਆਂ
 ਕਰ ਲਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੂੰ ਧਾੜਾ
 ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਭੀ ਸੌਖ ਨਾਂ ਹੋਈ। ਫੇਕੜ ਕਈ
 ਛਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੰਨ੍ਹਕੇ
 ਉਤੇ ਬਲੀ ਕਈ ਸੌ ਘੋਲੇ ਚਲਾਏ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਅਸਰ ਨਾਲ ਦੀਵਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹਿੱਲ ਗਿਆ
 ਤੇ ਜਦ ਉਤੇ ਹੋਰਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਬੋਰਾਕੁ ਰਸਤਾ
 ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਤੁਰਤ ਹੀ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹਾਂ ਦਾ
 ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਲਹੂ ਚੱਲਦੀ
 ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਪਰ ਫੇਕੜ ਰਠ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ
 ਰਿਹਾ ਤੇ ੧੨ ਫੇਕੜ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ

ਕੁਝ ਥਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੁਣ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ
 ਮੁਬਾਰਕ ਕਿਲੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਜਿਸਦੀ
 ਪਕਿਆਈ ਬਾਬਤ ਕਈਆਂ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ
 ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਇਤਾ ਗਿਆ,
 ਪਰ ਇਸਦੇ ਫਤਹ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਸਖਤ ਮੌਕਿਆਂ
 ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭਾਰੀ ਤੋਪਖਾਨੇ ਸਾਰਾ
 ਨਾਗ ਇਨ ਕਿਲੇ ਤੇ ਘੋਲਿਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਾਂਦੇ
 ਪਰ ਕਿਲੇ ਦਾ ਕੁਝ ਥੀ ਨਾਂ ਵਿਗੜਿਆ। ਕਈ
 ਵਾਰੀ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੌੜਾਏ
 ਗਏ, ਪਰ ਹਰ ਵਾਰੀ ਸਖਤ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ
 ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਹਟਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਿਲੇ ਦਾ
 ਮੁਹਾਸਰਾ ਕੀਤਿਆਂ ਲਗ ਭਗ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਚੀਤ
 ਗਏ, ਪਰ ਕਿਲਾ ਨਾਂ ਹੀ ਸਰ ਹੋਇਆ। ਸਿਰ ਤੇ
 ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ, ਉਪਰੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਕੀਹਰ ਦੀਆਂ
 ਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਥੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੂੰ ਦੁਬੇਡੇ ਕਰ
 ਦਿਤਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਲਾ ਵਰਤੀ ਕਿ ਮੁਰਦਾ
 ਉਠਾਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਲੱਥਾਂ ਦੀ
 ਸਜ਼ਾਵ ਦੀ ਬਦਲੂ ਤੇ ਖਾਣੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦੇ ਕਾਰਨ
 ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਰਾ ਫੁਟ ਪਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੋਸ਼
 ਜੁਵਾਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਰਨ ਲੱਗ ਪਏ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਫੌਜ
 ਵਿਚ ਸਖਤ ਹਲ ਚਲ ਸਕ ਕਈ ਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ

ਫਤੇ ਦੀ ਆਸ ਦਾ ਲੋਕ ਭੱਜਦਾ ਦਿਸਿਆ।
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸੀਦਾਨ
ਫਿਕ ਤੋਂ ਬਾਬਰ ਬਾਬਰੀ ਪਹਿਰਾਈਆਂ ਰੋਹਦੀਆਂ
ਸਨ। ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਏਹ ਨਾਭਕ
ਹਾਲਤ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਿੰਤਾਤ ਹੋਏ ਤੇ
ਆਪਣੇ ਪਰਾਤਨ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਪਹਿੰਚੇ ਤੇ ਸੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
ਹਜ਼ੂਰ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਫਤੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾ
ਸੁਧਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਅਕਾਲ ਬੀਰੀ ਦੀ
ਬੈਨਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਫੇਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਫੇਰੇ
ਆਏ ਤੇ ਕਈ ਸੌ ਰੁਪੇ ਦੇ ਕੜਾਹ ਪਰਥਾਇ ਦੀ
ਦੇਗ ਚੜ੍ਹਵਾਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਦ
ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਏਹ ਆਮ
ਵਰਤਾਵਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਕਈ ਕੋਈ ਕਨਨ ਯੋਕਸ
ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜਿੱਥੇ ਹੁੰਦੇ ਉਸੇ
ਵੇਲੇ ਸੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿੰਚਦੇ ਤੇ ਕੜਾਹ
ਪਰਥਾਇ ਦੀ ਦੇਗ ਚੜ੍ਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਾਰਜ
ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਦੇ ਤੇ ਚੁਰੂ ਕਾਜਰ
ਰਾਸ ਕਰਦਾ।

ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਠਨਭਾ-
 ਝੀਆਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਮਹਾਰਾਜੇ
 ਦਾ ਰੋਹਰਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ
 ਉਦਾਸ ਦਿੱਸਿਆ ਤਾਂ ਹੋਸ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ
 ਆਖਿਆ ਕਿ 'ਭੈਰਵਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਕ' ਅੱਗੇ
 ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਦਲਾਂ
 ਨੂੰ ਅੰਨੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਛੱਡ ਆਈ, ਆਪ
 ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਰਕ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਕ ਮਰਮਰ
 ਦਾ ਫਰਸ ਲੁਆਵਣ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਸੁਧਾਓ ਤਾਂ ਅਜ
 ਹੀ 'ਵੇਜਾਂ' ਰਣ ਤੋਂ ਵਲ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ,
 ਜੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਇਆ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਬੰਬਾ ਮੁਲਤਾਨ
 ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਗੱਭ ਕੇ ਮੁੜਾਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ
 ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ
 ਗਲਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਕੋਹਣਲਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ
 ਦੀ ਏਧ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੰਨ ਭਾਗ ਜਾਣਕੇ
 ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਧਰ ਓਸੇ ਵਕਤ
 ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਛਾਵਣੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਧੌਂਸੇ
 ਨੂੰ ਚੋਟ ਦਿਤੀ ਗਈ ਤੇ ਫੂਲ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਕੇ
 ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਣੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਰਕੱਢਵੇਂ
 ਅਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਮਧੁਰ 'ਭਮਬਰਾਂ' ਭੰਗੀਆਂ ਦੀ

ਤੋਪਾ ਦੇ ੧੧ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੮੭੫ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ
ਵਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਲੇ ਗੁਰ-
ਮਤਾ ਏਹੋ ਮੋਧਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਦਰਸਾ ਰਾਵੀ ਦੇ
ਚਾਹ ਸਾਲਿਆਂ ਤੇ ਬੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ
ਫੇਤੀ ਤੇ ਸੋਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੋ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਾਰਾ ਬਰੂਰੀ
ਸਾਮਾਨ ਪੂਰਾ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਏਹ ਬੀਰਾਂ
ਦਾ ਦਸਤਾ ੧੮ ਜੇਠ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਸ਼ਾਹਬਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਦ ਅਕਾਲੀ
ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ
ਆਪਣੇ ਕਈਕੁ ਨਾਮੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ
ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਅਕਾਲੀ
ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਯੱਥਾਂ ਲੜਾਈ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਾਹਬਾਦੇ ਤੋਂ
ਪੁੱਛੀਆਂ ਜਿਸਦਾ ਯੋਗ ਉੱਤਰ ਸ਼ਾਹਬਾਦਾ ਦੇਂਦਾ
ਰਿਹਾ, ਫੇਰ ਇਥੋਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸਿੱਧੇ ਮੈਦਾਨ
ਜੰਗ ਵਲ ਵਧੇ। ਸ਼ਾਹਬਾਦੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚੋਰ
ਲਾਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਾ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਕਰੋ,
ਉਂ ਅਖਲੇ ਦਿਨ ਮਿਲਕੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਜਦਿਸ ਤੋਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਵਾ
ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲਾ ਸਕਦਾ

ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਨਿਕਲ
 ਗਿਆ ਕਿ ਅਰਾਮ ਕਿਲੇ ਦੀ ਫਤੇ ਦੇ ਬਾਦ
 ਅਕੱਠਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਸ ਵਕਤ ਭੰਠੀਆਂ ਦੀ ਤੋਪ
 ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਿਰਦਾਰੀ ਸ਼ਰਫਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੀੜੀ
 ਗਈ ਤੇ ਅਜੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਗੱਲੋਂ ਹੀ ਚੱਲੇ ਸਨ ਕਿ
 ਕਿਲੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਪਾੜ ਪੈ ਗਏ। ਪਰ
 ਉਸੀ ਵਕਤ ਨਵਾਬ ਮੁਜੱਫਰ ਖਾਨ ਸਣੇ ਆਪਣੇ
 ਪੰਜ ਜੁਵਾਨ ਪੁੱਤਾਂ ਤੇ ਬੇਕਿਠਤ ਜੰਧੀਲੇ ਭਾਈਆਂ
 ਦੇ ਪਾੜ ਦੇ ਕੱਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਭਰਾਂ
 ਰੇਤ ਦੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਸਿਰਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖਾ
 ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਾਰ ਭਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਜੌੜ ਕੇ
 ਲੱਗਾ ਅੱਗ ਵਰਸਾਣੇ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ
 ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੱਲਾ ਸੁਲਾਇਆ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ
 ਬੈਠਾ ਤੇ ਇਸਦੀ ਸਮਕ ਨਾਲ ਪਾੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਰੀਆਂ
 ਉੱਡ ਪਈਆਂ ਤੇ ਮੁੜ ਉਹ ਪਾੜ ਸਾਹਮਣੇ
 ਦਿੱਸਿਆ, ਬੱਸ ਵੇਰ ਹੁਣ ਕੀ ਸੀ, ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ
 ਦੇ 'ਅਕਾਲ' 'ਅਕਾਲ' ਦੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਨਾਲ
 ਅਸਮਾਨ ਕੁਕੜ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰੇ ਵਿੱਚ
 ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਐਸਾ ਉਡਦਾ
 ਹੱਲਾ ਭੀਤਾ ਕਿ ਦੋਖਦੇ ਦੋਖਦੇ ਹੀ ਡੇਰ ਬੀਰ
 ਕਰਾਲ ਨਵਾਬ ਮੁਜੱਫਰ ਖਾਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ,

ਹੈ ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਲਗਾਈ ਕਿ ਇਕ
ਕੋਹਰ ਵਰਤਾ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ
ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆ ਵਜਿਆ
ਜੋ ਬਾਉਂ ਬਾਈਂ ਕਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਪਿਆ।
ਕਾਬੀਆਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਅਜ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ
ਕਾਬੂ ਦਾ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਜੁੱਮੇ
ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਤੇ ਕਾਬੀਆਂ ਦੇ ਅਕੀਦੇ
ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਿਨ ਲਗਾਈ ਵਿਚ ਮਰਨੇ ਵਾਲਾ
ਕਾਬੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਚੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਜੰਨਤ
ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਇਸ
ਬਾਰੇ ਪਰ ਬਹਾਦਰ ਨਵਾਬ ਨੇ ਘਰ ਤੋਂ ਖੱਡ
ਮੰਗਵਾਕੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਤੇ ਸਬਰ ਪੁਸ਼ਾਕ
ਪੀਚਨ ਪੀਚ ਬਾਰਲ ਹੱਕ ਦੀ ਕਬਰ ਤੇ ਜਾ ਚਿੱਕਾ
ਓ ਚੋਰੀ ਤੱਕ ਦੁਆ ਮੰਗਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਸਭ ਤੋਂ
ਬਖਸ਼ ਬਖਸ਼ਾਵਤੀ ਲੈ ਕੇ ਰੁਠ ਵਿਚ ਆਇਆ।
ਨਵਾਬ ਦੇ ਇਸ ਦਰਦਨਾਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ
ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋ ਬੇਸੁਮਾਰ ਕਾਬੀ ਅੱਜ ਮਰਨ
ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਭੁਟੇ ਖੜੇ ਸਨ। ਅਕਾ-
ਲੀਆਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਕੋਥੇ ਵਿਚ
ਮੱਛੇ ਹੋਏ ਕਾਬੀ ਵਾ ਕਿਰੋਲੇ ਦੀ ਭਰੀ ਫਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ
ਤੁੰਡ ਖਥੇ ਅੱਜੋਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਮੈਂਡੇ

ਸਮਾ ਕੇ ਉਹ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਵਹਾਈ ਕਿ ਪਲ ਦੇ ਪਲ
 ਵਿਚ ਬੀਨ ਤੇ ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਵਿਚ ਗਈਆਂ।
 ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਵਾਬ ਮੁਬੱਫਰ ਖਾਨ ਤੇ ਅਕਾਲੀ
 ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਆਪੋ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਏ ਤੇ ਕਈ ਕੁ ਵਾਰ
 ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਕੀਤੇ, ਫੇਕੜ ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਦੀ ਇੱਕ
 ਫੇਰਵੀ ਸੌਣ ਨਾਲ ਮੁਬੱਫਰ ਖਾਨ ਬੀਨ ਤੇ
 ਵੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ*, ਇਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਵਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ
 ਸਾਹਿਨਵਾਬ ਖਾਨ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਸਖਤ
 ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਨੂੰ ਤਕੜਾ
 ਬਖਮ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਬਾਮ

* ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਨੇ ਇਥੇ ਲੁਲ ਕੇ
 ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਵਾਬ ਮੁਬੱਫਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸਣੇ
 ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਬਾਵਲ ਹੱਕ ਦੀ ਖਾਨਗਾਰ
 ਵਿਚ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ
 ਨਵਾਬ ਸਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਨੂੰ
 ਚੌਕਦਾ ਹੋਇਆ ਖਿਸਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚ-ਰੀ
 ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਉਸ ਦੇ
 ਛਤੀਜੇ ਦੇ ਮੰਗਣ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ
 ਜੋ ਉਸਨੇ ਬਾਵਲ ਹੱਕ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਵਿਚ ਦਫਨ
 ਕੀਤੀਆਂ। ਪ੍ਰਿੰਸਿਪ:। ਸਰ ਲਿਪਲ ਕ੍ਰਿਫਟਨ

ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰ
 ਨਿਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਥੇ ਰੱਖਿਆ। ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਯਾਤਰੀ
 ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਭਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਈ
 ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਸਖਤ ਭਾਖਮ ਲੱਗਾ ਤੇ ਆਪ
 ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸਦ
 ਸਰਦਾਰ ਵੱਲ ਪਈ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੱਦੇ
 ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਿਰਦੇ ਪਲੁਕਾਕੇ ਅਕਾਲੀ
 ਜੀ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਧੇ, ਹਣ ਸਦ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੇ ਨਵਾਬ
 ਨੂੰ ਮੁਰਦਾ ਛੱਡਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਮਝਾਨ ਵਿਚੋਂ
 ਉੱਖੜ ਕਏ, ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਜੋਰ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ
 ਪੂਰੀ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਨਸਬਿਆਂ
 ਦਾ ਦੂਰ ਤੀਕ ਪਿਛਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਲ-
 ਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਿਆ। ਇਸ ਸਾਡੀ
 ਲੜਾਈ ਵਿਚ ੧੨ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧ ਮੁਸਲਮਾਨ
 ਸਣੇ ਨਵਾਬ ਮੁਹੱਫ਼ਰ ਖਾਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ
 ਕਤਲ ਹੋਏ। ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬੀ ਚਾਹ
 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਸੀ, ਕਿਲੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ
 ਵਾਲੇ ਅਕਾਲੀ ਸੱਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁੰਬਨ ਸਾਰੇ ਦੇ
 ਸਾਰੇ ਬਖਸੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘ
 ਮਿਰਚੇ ਛੁਡਾਏ ਵਿਚ ਬਹੀਦ ਹੋਏ। ਕਿਲੇ ਦੇ
 ਬਾਗ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਝਕਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਛਾਹੁਛਾਏ

ਪਾਸਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਥ ਲੋ ਲੀਰਾ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਈ
ਲੱਖ ਰੁਪਯਾ ਤੇ ਸੋਨਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਹੋਰ ਕੁਝ
ਵਿਚੋਂ ਸੋਧਮਚ ਰੁਪਯਾ ਵੀਜਾਂ ਦੇ ਹਥ ਆਇਆ
ਇਹ ਸਾਰਾਂ ਥੀਆਂ ਮੀਹਨੀਆਂ ਦੇ ਧੋਲ ਧੋਤੇ ਕਏ।
ਇਸ ਵੇਲੇ ਈ ਰੁਪਯਾ ਉਸੀ ਵਕਤ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਭਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਭੇਜੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ
ਸਾਹਿਬਾਨੇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਏਹ ਵੇਲੇ ਨਿਰੋਲ
ਅਕਾਲੀ ਭੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਸੁਤੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ
ਵਲਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਖੁਸ਼ ਖਬਰੀ ਨੂੰ
ਸੁਣਕੇ ਅਤਮੰਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ
ਸ੍ਰੀ ਬਚਕਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਕਰਮਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ
ਅੰਦਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕੁਰਬਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ
ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ
ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਅੱਠ ਦਿਨ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਪਮਾਲਾ ਹੁੰਦੀ
ਰਹੀ ਤੇ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਲਗਦੇ ਰਹੇ। ਅਤੇ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਜਾਰਾਂ ਰੁਪਯੇ ਕੋਸ਼ਟੀਆਂ ਤੇ
ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡੇ।

ਅਕਾਲੀ ਭੁਲਾ ਸਿੰਘ ਸਦਾ ਸੇਵਕਾਮ ਤੇ
ਖੁਸ਼ਕੇ ਹੋਏ ਪਰਿਚਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਸੰਗਾ ਹੋਏ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਲਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾਨਕ ਮੈਨਾ ਸੁਭ
ਜਿਅਤ ਦੀ ਸਿਖਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਲਵੇਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਭੀ

ਐਸੇ ਨਾਲ ਕੋਇਲਾ ਗਿਆ, ਹੋਰ ਅਸਪਦੇ ਸਾਖਮ ਜੋ
ਬਹੁਤ ਚੁੰਘੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸੀਤੇ ਕਢੇ ਤੇ ਯੋਗ
ਇਲਾਜ ਦੇ ਕੀਤਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਰ ਆਏ +
ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਖਾਸਕ ਸਿੰਘ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ
ਲਈ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਠਹਿਰਿਆ ਰਿਹਾ ਤੇ
ਅਖੀਰ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ
ਰਖਿਆ। ਅਕਾਲੀ, ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ ਸੋਧ
ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਏਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਵਾ ਗਵਰਨਰ ਬਾਪਿਆ
ਤੇ ਅਗਾ ਭਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਲਾਦਾਰ, ਤੇ ਸਰਦਾਰ
ਵੱਡੇ ਸਿੰਘ ਆਲੁਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਤੋਲਾਥੇ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ
ਬਣਾਇਆ। ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ
ਨੂੰ ਇਲਾਕਾ ਖਾਨਸਰੂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਜੁਟਿਆਂ ਤੇ
ਹੋਰ ਬੀ ਜਰੂਰੀ ਜਰੂਰੀ ਸਾਰਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ
ਗਿਆ।

ਨਵਾਬ ਮੁਜੱਫਰ ਖਾਨ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਰਦਾਰ
ਖਾਨ ਤੇ ਕੁਲਵਕਾਥ ਅਲੀਖਾਨ ਜੋ ਕੈਦ ਕੀਤੇ
ਕਢੇ ਸਨ ਲਹੌਰ ਛੇਜਵਾ ਦਿਤੇ। ਉਥੇ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਬਰਾਥੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ
ਪੈਸਾ ਆਏ ਤੇ ੨੫੦੦ ਰੁਪਯਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸਾਮ
ਚੜ੍ਹਾ ਕਈ ਤੋਜਿਆ, ਹੋਰ ਨੀਤਕ ਬਸੀ ਸਗੀਰ
ਉਸਦੇ ਅੱਈ ਸਰਕ ਪੁਰ ਵਿਚ ਰਖੀ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰੋਚਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਵੱਡੇ ਦੇ ਬਾਦ ਜਦ ਮੁੜ ਕੇ ਲਹੌਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਕਈ ਕੌਹ ਅਗੋਂ ਹੀ ਬੜੀ ਧੁਮ ਧਾਮ ਤੇ ਵਾਜੇ ਯਾਜੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਯਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਬਾਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਥਾਰਾਂ ਮੋਹਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰ ਕੇ ਲੁਟਾਈਆਂ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਤਿ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਤੇ ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਖਾ' ਆਖ ਕੇ ਭਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਪਰ ਵੀਚਾਰ:-

ਮੁਲਬਾਨ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਾ-
ਭਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹੋਇਆਂ ਅਕਸਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਫੁਲਾਂ
ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਾਇ
ਕੁਝੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਵਿਚਾਰ
ਸਿਰਭ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ:-

੧. ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਏਹ ਫੁਲ ਛਾਇਰ ਮਿਸਰਰ
ਪ੍ਰਿਨਸਿਪ ਤੋਂ ਚੋਈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਲੇ ਦੇ

ਵਿਚਾਰ (ਪਾਤ) ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ
ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲੀ
ਦੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ
ਲਿਖਿਆ। ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਇਹਾ ਦੂਲਾ ਵਿਸੇ ਦੀ
ਤਵਾਰੀਖ ਦਾ ਅਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਡਾਕਟਰ
ਮੈਕੀਕਰ, ਕਪਤਾਨ ਕਨਿੰਗਮ, ਸਰ ਲਿਪਲ
ਫਿਟਨ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਆਦਿ
ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ
ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ।

੨. ਮੇਜਰ ਸਮਾਇਲ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ
ਵਿਰੁੱਧ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ
ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

੩. ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਏਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਦਾ
ਨਾਮ ਅਕਾਲੀ ਮਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦਸਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਆਉ ਅਸੀਂ ਜਾਣਾ ਇਸਤੇ ਵਿਚਾਰ
ਕਰੀਏ ਕਿ ਏਹ ਬਲਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਅਦੁਤੀ
ਜੌਹਾ ਕੌਣ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਕਿਲੇ ਤੇ
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ?

(ੳ) ਇਸ ਸ਼ੱਲ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸ
ਕਾਰ ਨੂੰ ਥੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਲੇ ਤੇ
ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹੂਰ ਕੋਈ ਅਕਾਲੀ

ਸੀ ਚਾਹੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਹੂ ਸਿੰਘ,
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਲਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ
ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ
ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਨਿਰ ਸੰਦੇਹ ਕੋਈ
ਅਕਾਲੀ ਸੀ।

(ਅ) ਏਹ ਵੀ ਸਭ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਆਗੂ
ਦੇ ਹੱਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਦਾ ਅਕਾਲੀ
ਜਥਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਹਮਲਾ
ਆਵਾਜ਼ ਹੋਇਆ।

(ੲ) ਮਿਸਟਰ ਪਿਨਮਿਪ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ
ਦਾ ਮਲਤਾਨ ਦੀ ਲਜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ
ਹੋਣਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ
ਏਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਹੋਂਦਿਆਂ ਕਦੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ
ਹੋਰ ਸ਼ਖਸ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ
ਤੇ ਆਪ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਰਿਹਾ, ਜਦਕਿ
ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇੱਕ
ਸ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ
ਸਿੰਘ ਸਦਾ ਹੱਲੇ ਦੇ ਵਕਤ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ
ਜੱਥੇ ਤੋਂ ਵਹੁਤ ਅੱਗੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ?

(ਸ) ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਸੇ ਦਿਨ ਦੌਰ

[ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ]

੨੫

ਲਮਾ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਲਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸੋਟਾਂ ਨਾਲ ਫੱਟੜ
ਹੋਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।
ਜੇ ਕਦੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪਹਲੇ ਹੋਲੇ ਵਿਚ
ਨਹੀਂ ਸਨ ਤਾਂ ਫੱਟ ਕਿਥੋਂ ਲੱਗੇ ?

(ਹ) ਸੋਜਬ ਸਮਾਇਬ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਸਾਭੇ ਨਾਲ
ਮਤਰਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਥੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ
ਵਿਚ ਜਰਾ ਥੀ ਝੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਈ ਐਭਾ ਛੋਟੀ
ਢੱਤੇ ਕਰਨ ਦਾ ਸੋਹਰਾ ਸਦਾ ਲਈ ਬਹਾਦਰ
ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਰਹੇਗਾ।

(ਕ) ਇਸਤੋਂ ਥੀ ਵਧਕੇ ਸਬੂਤ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦਾ
ਹੈ ਉਹ ਸਾਭੇ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਥਾਵਾਂ
ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਥਾਨੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਰੂ
ਸਤਿਸੰਗੀ ਸੇ ਤੇ ਲਗ ਭਗ ਸਾਰੇ ਜੁੱਧ ਸੰਗਾਂ
ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ
ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਢੱਤੇ ਆਪ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਭਿੱਠੀ
ਘਟਨਾ ਹੈ, ਥਾਵਾਂ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ
ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ, ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਈ
ਵਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਸੋਹਤ ਸੁਣਾਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਵਿਚ ਉਹ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਲ-
ਤਾਨ ਦਾ ਚਾਹੇਹ (ਖਿਜਈ) ਦਸਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ
ਕੀਤਿਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ
ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ,
ਜਿਸਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਲੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ
ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਫੜੇ ਕੀਤਾ।

ਉਹ ਭਾਵ ਨੀ ਹੈ
ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੀ। ਸਮਝੇ ਇਹ ਅਕਾਲੀ
ਇਹੋ ਅਕਾਲੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ
ਉਹਾਦਰ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।

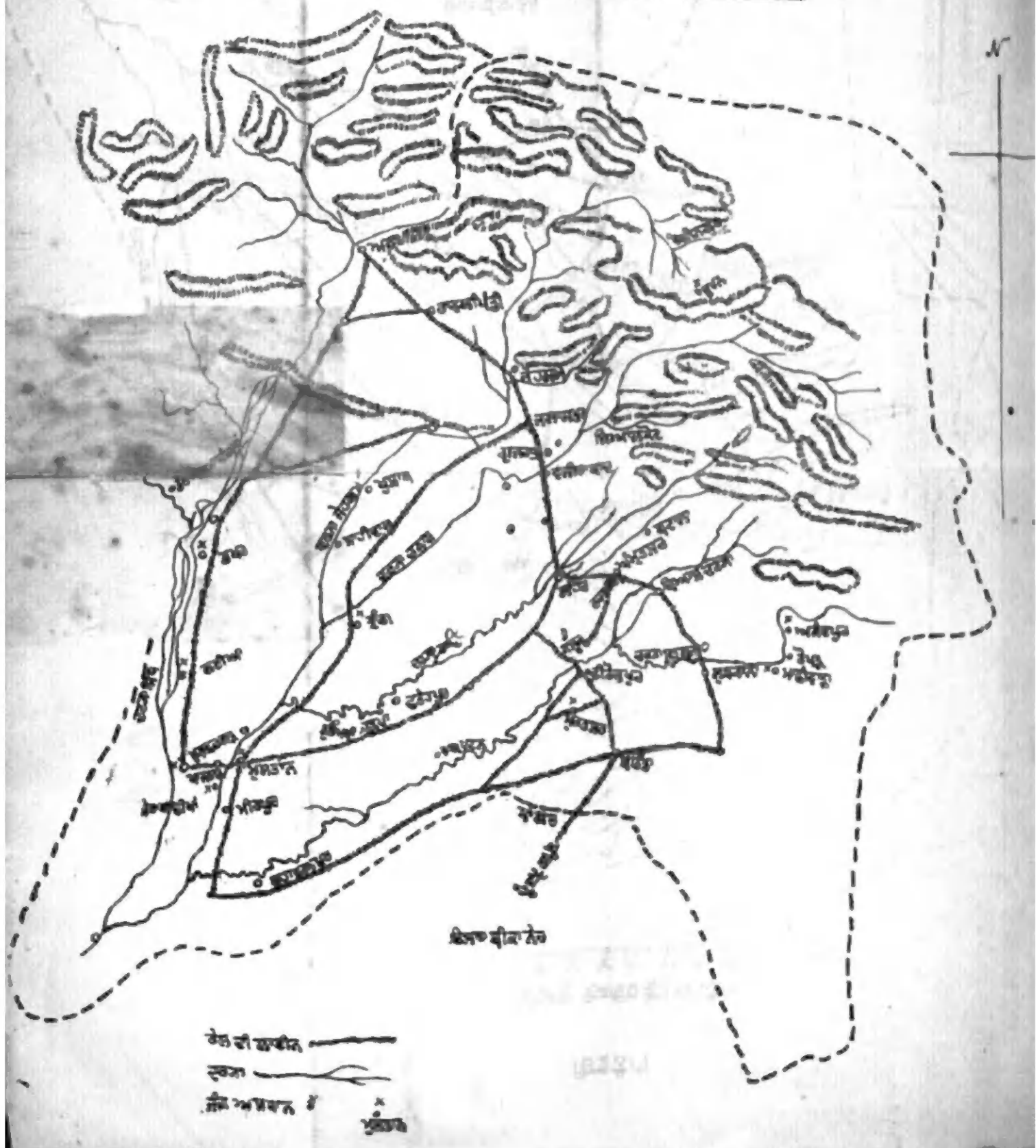
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ। (੨)

ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।
ਉਹੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੁਰਮਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।

ਚਿਤ੍ਰ ਨੰ: ੧

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ੪੦ ਮੀਲ

ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਨੂੰ ਫੜੇ ਕਰਨਾ

ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਵਤਨ ਤੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾਣ ਵਾਲੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੇ ਕਿ ਉੱਪਰੋਂ ਅਚਾਨ ਚੌਕ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਹਲ ਚਲ ਦਿਆਂ ਖਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸਤਰਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਜ਼ੀਰ ਫਤੇ ਖ਼ਾਨ ਬਾਰਕ ਜ਼ਈ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕਭੁੰਘੀ ਗੋਦ ਕੁੰਦੀ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਬਾਨੀ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਕਾਮਰਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਵਜ਼ੀਰ ਬੜਾ ਹੀ ਦਾਨਾ ਤੇ ਸਹਾਦਰ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਏਹ ਇਸੇ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਫਲ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਮਹਮੂਦ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਮਿਲਿਆ। ਇਸੇ ਨੇ ਹੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵਫ਼ੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸੇ ਦੀ ਦਾਨਾਈ ਕਾਲ ਸਿੰਧੀ ਅਮੀਰਾਂ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਖਰਾਸ ਏਟਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਮੰਠਿਆ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਖੁਬ ਸਾਰੇ ਵੰਦ ਅਮਨ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਹੇਠ ਦਬਾਈ ਰੱਖਣਾ ਇਸੇ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ